

Nikolas Ormaetxea, Orixe: hiru belarriko gizona

PATZIKU PERURENA

*Zu, Jainko-ikusle, Deividens, Jainko-ikutzaille,
Dei-tangens, Jainko-usmatzaille, Deiolens,
Jainko-gustatzaile, Dei gustator, eta batez ere, zu,
Jainko-entzule, Dei auditor, atoz tulunbio onen ertzera,
itz ixilla edo Kristoren ixiltasuna entzutera.*

*Irugarren belarria antxen asten da
Fedearen ixiltasuna ematen digu.*

(Jainkoaren Billa)

Orixeren sormen lanak gogo pittin batekin leitzea aski da, haietan *belarriak* duen nagusitasunaz ohartzeko. Euskara berritzaile, bihurritzaile eta edertzaile paregabe hark, belarria zizun zentzu guzieren muin eta iturri. Belarria, gizatasun zentzuaren sus-trai. Belarriak eutsiko zion, lo zegoelarik ere, jainkoarekin bategi-nik. Atzeneko hau bide zuen *hirugarren* belarri deitzen ziona.

Nikolasen bizitzako *belarri dunda taigabeaz* errazago ohar gaitezen, atzekoz aurrera aztertuko ditugu haren idazlanak. Herri fede izuneko honi utzi zion azken orduko testamentua, *Jainkoaren billa* izeneko liburua izandu zen. Mistikazale ez liteken euskal lite-ratur zalearendako ere ikaskizun oparo izan liteken euskara sa-mur, eder eta xoragarri batean idatzia. Hara zer dioen guri orain dagokigun gaiaz 75. orrian:

BELARRIZ ERNAI EGOTEA: Jangoikoa ikusi aña entzun egiten de-gula esan diteke. Siñistea belarritik dator, dio San Paulok: *fides ex auditu*, eta ein batean esan diteke, otoiitzean ere begi ordez belarria artu ditekela. Nere ustez, belarri edo belarri bezelako

zentzu gorde orri etzaio aski leku eman liburu mistikuetan. Geienez jendea begitarrago dala esan diteke belarritar baño; ala ere badira auetatik ere, uste baño geiago, ta auentzat ere itzegingo det. (...)

Begiak lenago nekatzen dira, naiz gorputzekoak, naiz irudimenekoak, belarriak baño; lenago aspertzen dira. Ez al da errazago, bein Jainkoaren Liburu batzuk irakurri ezker, ango itz aiek belarrian uzten duten arribizi edo oiartzunaren bidez, gero irudimeneko begietatik pasaz, adimenaren belarri izkutuetaaraño Jainkoaren berri ori sartzea? (...)

Jesukristo ez genuen ikusi, munduan bizi zala; baiña entzun, gaur ere entzun dezakegu. Elizan, Ebanjelioa adierazten digutenean, eta artarako dauden liburu ugari ta ederretan, gerok ere irakurritz. Eta itz aiek ongi auznartu ondoren, aien arribizia edo oiartzuna edo erantzuna, oraindik belarrian gelditzen zaigu. (...)

Eta itz guzien ondoren, itz bakar bat entzuten degu erabatekoa, itz eta mintzo guzi aiek bakar biurtu balira bezela; eta azkenik, mintzo ua ixiltasun biurtzen zaigu: Jainkoaren ixiltasuna.

Baliteke, orain arte leitutakoak, *apez usai* handiskoa izatea. Baina, zaude trankil. Gogoarekin eta azarri pixka batekin hartzen baduzu, atzenera ordu, ohartuko zara kontu hau ez dela eleiz usai hutsekoa. Badakit neretzako lan gaitza dela, gai astun hau lantzeaz gain, zuri, Orixez iduritu txarra egina zauden irakurle horri, Nikolas Ormaetxea larru beteko gizona zela esaten ari beharra. Halare, sarreran behintzat, ezinbestekoa ikusten dut, tar-teka zuri hori gogoraraztea, Orixegana egokiro hurbil zaitezen.

Orainokoa ikusia dugunez, *belarri dundak xorgortua*, isiltasunera, federa, jotzen zuen Orixek. Hara non hartzen duen, liburu berean, lehengo haria berriz, 110-115 orrietan barna:

Fedea, oi fedea! Ez dezaiegun esker aundirik eman, zu etzeran beste argitasuntxo oiei! Ortxe, fede orren ixiltasunean, *irudipen guziak aldegiten duten ortan, margo eta kolore guziak lanñotzen, desegiten eta itzaltzen diren ortan*, ezagutuko degu Jainkoa, mundu ontan diteken bezela.

Itz bat bakarra egiten du Aitak, Semea; ixilik esaten du, ta ixiltasunean degu entzutekoa. Dio Gurutzeko Donibanek.

Bai arrigarri dala, Jauna, entzuteko zuk eman diguzun zentzu au! Ez eta bai ari nintzan batekin, begia baño areago ote zan. Ni belarriaren alde mintzatu nintzan, artzaikondo izaki. Nitun argibiderik oberenak ari eman ondoren, au esan nion azkenean: "Belarritik fedea" *fides ex auditu*. Zentzu au degu ernae-

na lotan gaudenean; au degu esaneko Zure aginduetan. Ez ote da zentzurik oberena, otoitzerako ere?

Baña, zergatik egin diguzu berez ain lilluragarri, ain engañagarri?

Ikusten zaitut berriz ere, irakurle, hainbeste jainko eta fede hots entzutez nazkatuxea honezkero. Baina, aurrera segi nahi bazenu, kontseilu ttiki hauxe emanen nizuke: Jar ezazu, *jainko* hitzaren lekuan, *iraultza*, *demokrazia*, *ekologia* edo beste zernahi hitz; edota *fede* hitzaren ordez *poesia*, *dirua* edo beste edozein hitz polit, eta segi aurrera. Belarriaz Orixek egiten dituen gogoeta hauek ez baitira elizan bukatzekoak. Hitzun eta entzule garen edozeinendako dira oso gogapen baliagarri. Orixek ohartua zizun, belarria oso liluragarri eta engainagarri zela. Baina, elizan bezelaxe da belarria engainagarri, kale gorrian, tabernan, telebistan, paganoen biltzarrean, edota haragi grinezko orgiak egiteko gelarik lizunenean ere. Ez dizut berriz esanen: buruan sartua dizuten aurritzi ergel bategatik ez dezazula itsu itsuan bazterrera utz gai honek zuretzako izan lezakeen interesa; behar bada, gaur Orixeren esanak entzuteak, bihar edo etzi, ez Orixerenak, ez nereak, eta ez beste inorenak entzutera ez jartzeko argitasuna eta indarra emanen baitizu. Adi ezazu ongi behingoz:

Esana da: "*ardi billa dabillanari dena zintzarri ots irudi zaio*". Bein eta bietan baño geiagotan gertatua zait: trenaren begira egon geltokian, eta bost minutuz lenago nik garbi entzun, ustez, datorren trenaren kalaka. "Eman da tren, ez dezute aditzen?" esan nik, eta, "ez degu ezer aditzen" aiek. Pasa beste bost minutu, amar, laurdena, ordu erdia, ta trenik ageri ez: or nere liluramena".

Irugarren belarria antxen asten da. fedea ixiltasuna ematen digu. Barkatu bekit Jauna, nik otoitzean belarriari leku geiago emate ori, *fides ex auditu* oinarri arturik, Zu, nere Jesukristo Jauna entzun naia, ta Zure ixiltasuna entzun naia. An, soifñu guziak moteltzen, galtzen eta ixiltzen diran artan, entzun zaitzagula kristauak Zu zerau, fedea ixiltasunean.

Oraindik ez bazara fio nere esanaz, jar ezazu *Jesukristo hitzaren* lekuan *Telediario* hitza edo *Gaur Egun* edo *Egunkaria* edo holako zerbaite, eta segi aurrera irakurtzen, gusto baduzu:

Bere ITZA dun Semea guri ematean, eta beste itzik ez du, guzia batean itzegin zigun ITZ ortan, eta ez dauka geiago zer itzegirik. Labur labur esan: badira bai, itz entzun batzuk, gogoan eta

esker onez artzekoak. Ez dira berrikeriak, ez berriketa luzeak. Itz oiek, esaten dutena bertan egiñarazten dute; beraz, eragindunak edo esana egiñaraztekoak dira. (...)

Gure giza izkuntza ez da geiagotara irixten, eta Ibanek alegiñak egiten ditu, gure animako ITZ ori metasunik meienaz azaltzen, baña alare motz gelditzen da. Irudimenak galerazi egiten digu gorpuzki ez dana buruz asmatzen. Latiñez ere *arnasa* edo *eguratsa*, *aizea*, zuten: *ispirituz*, *naiko lodi*, *meienetakoa* dala ere. (...)

Arnas edo egurats edo aize orrek, bi gauza omen dakartzi belarri: *ukitzea* ta *txistu* egitea. Aitaren Itz orrek ere bi ondorio omen ditu: *atsegitea* ta *aditzen ematera*. Egurats eta aizeak belarria igurtzitzean, ikumena jotzen du, ta txistuak, belarriaren beraren entzumenak.

Ikutze orrekin batean, entzumenak atsegiñ aundia artzen du aizearen txistuan edo soiñuan, aizeak belarria ukitu utsarekin baño areago; entzumenak animaren aidego baita, gogaideago, ikumena baño.

Animaren belarritik sartzen dan ITZaren txistu onek, zerkia denez gañera, egien eta ixilgordeen agertzea darama berekin. Jainkoaren Liburuetan, Beraren berri, belarri ematen baitzaigu eskuarki edo komunzki, egi soil oietakoak agertzen zaizkio gure adimenari, au da, Jainkoaren ixilgordea. Ikuskari ta gordeagerkari oiek ez dira gorpuzki, ez dute gorpuzkiekin aidegorik, ez aien laguntzailerik; gogaki edo ispiritu soil soilak dira. Orregatik egi egia da, Jainkoak Bere berri belarrien bidez ematen digula. (...)

Ez egin hankarik irakurle. Lasci. Jainkoarena, maisuarena, la-gunarena, edo zeure maitalearena dela ere, has zaitex HITZ horren muin bila, eta zeuregan aurkituko duzu atzenez. HITZAK bahitua bizi zarela konturatuko zara, hiztun eta entzule zarenez geroztik. Zure Jainkoa, nolahaikoa ere duzun, sabelean daramazu. Jainkoz ernaldua bizi baita, entzule edo hiztun den guzia. Ulertzen irakurle? Ezin duzu desegin *Hitzezko Jainko*. hori, horrekiko burruka besterik ez da zure bizitza. Hitza zuregan, harra sagar barruan bezala dabilkizu.

(Behin izan zenetik) ITZ au eraginkor baita, eta bizi. Orregatik sartu zitzadaneko, nere anima *loak* artua esnatu zan; nere arrizko biotz oni eragin zion, samurtu egin zun, itzegin egin zion. Bereala asi zan nigan erauzi ta desegin, eraiki ta landatu; igartua ezetu, illuna argitu, makurra zuzendu, bide latzak bigun biurtu.

Horra hor irakurle, belarriak giza kulturari izan duen eragin sekulakoa, nahiz mistiko huts baten fede itsuan emana izan, hererik bihurrienari ere jakingarri egiten zaiguna. Nikolas Ormaetxea, ume umetatik, ongi ohartua zen, gizakia, hitzak hezitako basabe-rea baizik ez dela: *ITZ eraginkor ark, nere arrizko biotz oni eragin egin zion, samurtu egin zun*. Orixeren literaturak, beste edozein mistikorenak bezalaxe, oro har, holako jakingarri asko du. Azken batean, erlijiorik hertsiena ere, mundu ikuskerari edo filosofia hutsa baizik ez baita. Hala dio 230 orrialdean ere, sinismena beti lurreko eta bere inguruko gertaeratan oinarrituz:

Izan naiz Aralako Aingeruaren Elizako leizezulo edo tulunbio ura ikusten, edo obeto esan, *entzuten*. Ikara eman zidan lenen-
goz urbildu nintzanean, Teodosioren sugaren *xixtua entzungo*
ote nuan. *Ixil-soñu* bezelako bat entzuten da. (...)

Beste leize aundietan au gertatzen da: botatzen dezu arri kozkor bat, eta goiko ertzetan, arkaitzetan koska egitean, *entzuten* dezu aren otsa, pixka-pixka itzaltzen dan arte. Tulunbio honen agoan ez da ezer entzuten; ez diogu ertzik arkitzen, ez diogu azpirik eta ondarrik arkitzen. *Ixiltasun osoa* entzuten degu. (...)

Et Verbum caro factum est. Iru aldiz egunean gogora ekartzen digu ezkilak, eta munduan egiten dan otoitzik ederrenetako batekin erantzuten diogu ezkilari. Zenbat milioiek batean! Gogora itzazu, irakurle, zuk zere denboran senti izan dituzun biotz-dardararik goxoenak, Angelus entzutean. Nik beintzat, ezin atzukoak ditut, Espuru-mendiko iru ezkil-ots aiek batetsuan: Azkaratekoa, Lizartzakoa ta Orexakoa. (...)

Biltzen ditut nere bizi guziko biotz-eragiñik legunenak, eta geienak tulunbio ortatik irteten dira, ta orrera itzultzen dira ixiltasunik aundienean. *Et Verbum caro factum est*: Jaungoikoaren Semea gizon egiña. Oi, tulunbio! Oi, misterio!

Segi dezagun ordea, *belarria* gidari dugula, gure bidean. *Quiton Arrebarekin* delako liburuan *Donibane Gurutzeri* eskeintzen dion pasarte batean, honela aitortzen dio behin eta berriz arreba Dunixiri:

D.— Zentzu guzietan *begia* daukate nagusi, eta alde alde ala ere da; baiñan zenbait gauzetan eta askotan, *belarria* ez ote nagusiago?

N.— Ala daukat nik ere: *fides ex auditu*; *belarriz siñesten* dugu. *Auditus autem per vervum christi*; *belarriz siñiste* ori berriz, *Kristok* esanaren bidez.

D.— Izan ere, Ianko Semearen izena *VERVUM* da: *ITZA*; beraz, zerbait *entzungarri* eta batez ere *belarriari* dagokiona.

Hauxe duzu nere galdera zoroa? Izan ote da inon *HITZ* horrenik gabeko giza kulturarik? Non bukatzen da *aberetasuna* eta non hasten *gizatasuna*? Ez ote du *HITZ* horrek bereizten muga gaitz hori? Nik uste baietz. Areago: *HITZ* horretan galtzen da *gizatasuna* bera ere. *HITZ* horren zentzu bila. Sendabiderik ez duen minbizia bezalatsu da *HITZA* *gizakiontzako*. Izanez ere, zer egin lezake, sagar gorri eder batek, barrengo mami zurian dabilkion harraren aurka?

Aurreraxeago, gauza beratsua dio, Nafarroako Uitzin hazia eta hezia zen poetak, hainbeste kezkatzen zuen entzumen zentzuari buruz:

Aren aurpegia atertzen zaigu begi-irudimenean, zueri beste edozein gizonena bezala, aspertu egiten baitzaigu irudimen hori, *begia* bera bezala; alare aietaz oroitzea etzaigu atertzen *belarri-irudimenean*. Beraz, *ebanjelioko itzen mintzo, oiartzun, ixiltasun ori* askoz luzeago dagoke *animaren belarrian*, Aren aurpegia animaren begietan baino (...)

N.— Neretzat bezala ari zera, ni oso *belarritar* bainaiz. Beste aldera, *begia* ez diteke esan *belarria* baino bikaiñago denik. Naiago dela bai, itxuraz. Argiak margoari, bertatik bertara laguntzen dio; ez ala soñuari eguratsak. Tximista lenago daku-sagu ostotsa *entzuten* dugun baiña, egia; baiña, mintzo-argailu berri auetako baten ondoan gaudela, era berean *entzun* ere egiten dugu oiñazturaren zarratakoa (...)

Begiak zazpi margo oiñarri bereizten ditu, ta *belarriak* beste zazpi edo sei, baiña margo-antxaz *eunka gutxi* bereiziko dizkizu; baiña *belarriak millaka* asko. Eta asko batean eta bereiz. Zazpikote bat *entzuten* ari bazera, bakoitzaren *mintzo lerroa* entzungo duzu, ta zapiak erabat ere bai. Begiak ez du olako *doirik*.

Erne egotea: *adi* egotea, *entzuten* egotea izaki. Esan nahi baita, Jainkoarekin egotea, Izpituarenean egotea. Beti *gogoa* lantzen eta edertzen egotea. Eta *gogoa*, azken batean, *izpituia*, *anima* baizik ez da. Gauzak horrela, ez da harritzeko, Orixek eman zuen *guzia hitza edertzen* eman izana. Alde batera, etsai bezala hartzen zuen *hitza*, gainerik ezin kendu zuen etsai bezala; baina, bestera, hura maitatu beste erremediorik ez zitzaion gelditzen; eta taigabeko burruka horretan neka neka egin ondoren, isiltasunera

jotzen zuen, lurreko mintzo pasakorrei entzungor eginez, betiereko goi mintzo ederragoaren bila.

Borgesek esana da: "Mendebaleko jendearendako gauzen funtsa *ukitzen* eta *ikusten* dugun hartan datza. Ekialdeko jendearendako ordea, *aditzen* den hartan datza gauzen funtsa". Esaldi honek ederki erakusten du, Orixeren hirugarren belarria kristautasunaren iturbururaino iritsia zela. Zer da bestela, mendebaleko kristautasuna mundu zaharreko, India eta Txina aldeko, mistizismo zaharreko aztarren nabari nabariak gordetzen dituen dotrina ez bada? F. Nietzschek gauza bera aitortzen zuen: "la religión cristiana es oriental y feminista. ¡Oh, el lenguaje! esa vieja hembra engañadora. Yo creo que no nos vamos a desembarazar de Dios mientras sigamos creyendo en la gramática". Hitzean azken batean, hitz arautuan. Behiala ekialdeko jainkosa zaharrek iradokitakoan.

Saiakera gisan belarriari buruz Orixek argiro adierazi zituenak horretan utziko ditugu. Gai honi dagokionean, nik ez ditut aztertu, ez *Aitorkizunak* ez *Meza Bezperak*. Izan ere, iduritzen baitzait lan hauetan Orixek ez zezakeela tankera honetako eritzirik inolatan inola eman, ez belarriaz ez bestetaz, nahiz eta, haren belarri kutsua nonahi ageriko den. Hona, esate bateko, *Benito Santuaren Erregela* nola hasten den euskaratzen: "Adi itzazu, seme, maixuaren aginduak, eta *biotzeko belarria* makurtu ezazu". Nekez esan zezakeen hori, Orixek bestek. Esanak esan, jo dezagun orain, haren poematan *belarri kontu* horrek erakusten duen maiztasun ikaragarria aztertzeraz.

Deus baino lehen, errepara gaitzen Nikolas Ormaetxeak eredutzat bezala zeukan Gonzalo Berceokoaren "*La métrica del verso*" satirak zer dioen; ez baitator alperrik, bere olerki guzian sarrean jarria. Poema bere osoan beharrean, lan hau entenditzeko lagungarri litezken pusketa batzuk bakarrik ekarriko ditugu honara:

En nombre de Dios Padre que da la luz del día,
e del Verbo Divino fonte de la poesía.
e del Espíritu Santo, inspiración e guía...

Orixek ere ez ote zeukan bere burua halakotzat: hiru senide sabelkideen argibide eta gidaritzat? Nik esan behar banu, bai.

...Cerrad, cerrad los ojos; abrid bien las orellas
ca la poetica ciencia es sólo para ellas.

A qué vienen las líneas, más longas o breveciellas,
ya para cantar amores, ya para plorar querellas?...

Gero ikusiko dugunez, Orixek halaxe egiten du beti: begiak itxi eta erne entzun, inguruko hots guziak ausnartuz eta gaindituz, bere baitako isiltasuna aditzera iritxi arterinokoan.

...La pintura y la escultura a los oios se refieren;
qué más les da a las orellas, si a ellas bien fieren,
cuatro sílabas, ocho, doce, las que quisieren?
que más diera si los versos como prosa se escribieren?

El visivo criterio no es para los versos;
oios cerrados pueden percibirlos bien tersos,
en coplas o sin coplas, e con ritmos diversos,
complidos en palabras, en belleza sumersos.

Váleme Dios! Qué reparo? *Rimar* primero con cuarto
e segundo con terzio: de escucharlos estoy farto!

Ikus, seguraski ere honen eraginez Orixek *Baru-Mendian* poemaren sarreran egiten dituen oharrak. *Tankera berriko neurtitzak*: "Gure kanta neurriak, oso astun gertatzen dira irakurtzean, batez ere zortziko nagusia"..... etabar, etabar...:

Pazienza tiene la orella para seguirles oyendo
a esos vates matachines. A los tales non defiendo.

Ondoko hitzok, gaurko euskal poeta gazte askori ere bota leki-zkiokela uste dut muturrera, lasai aski:

Respetad nuestras orellas, Poetas malenseñados;
cultivad aina el ritmo, non sigais desorientados.

También yo fui engañado con copla siempre cuaderna.
Según la ley del oído, tanto daría la terna
e non quiero murmurar de la métrica moderna.

No hay verso sin cesura: las rítmicas unidades,
análogas solo valen, si non son egualidades;

Ikus Orixegan, aurreko aipamen beraren beste pasarte hau: "Lerro-etena, erdaraz cesura, sei aldiro, naiz bostaldi, naiz lau aldiro, beti seikoarekin naste, ta seikoarekin bukatzen dela. Gerko latinek bazuten tiau ontako neurkera".

Ritmo e mas ritmo nos pide el verso en poesia
ese es el vero sonar, esa es la vera armonía.

Orixek ongi ohartua zen *Euskaldunak* poema egitekoan, nahiz

bertso neurkera desberdin asko erabili, beti bateko neurkeran hagitzen astun egiten zela poema, bai begira bai belarrira ere. Horregatik gerozko poematan erakusten duen errimo biziago eta barren neurkera ugariago eta atseginagoa. Honetan, gerora, Gandiaga batek, esate baterako, hark ez bezalako erritmo eta neurri ugaritasuna erakutsi zuen.

Gonzalo Berceokoaren satira horrek Orixeren belarrian izan zuen eragin handia ikusi ondoren, pasa gaitezen bere poemak entzunez aditzera.

Apropos *begiari* eskaini zion *Argi eta Margo* poeman ere, *belarria* jarri dizu aintzindari. (Gogora zaitez nola hasten den Berceorena). Belarriak darama argitara Nikolas. Ongi pentsatzen jarritz gero, nor ez? Hotsa duzu beti argiaren iragarle. Hotsa ilunaren iragarle. Euskarak hagitzen ongi jasotzen du naturak erakutsitako lezio hori, «goiz *txinta*, argi *zirrinda*, egunaren *txinta*, egunaren *txirrintxa*, ilun *txinta*, ilun *txintxa*, ilun *txirrintxa*» eta antzeko esanera zaharretan. Bistakoa baita, *txinta*, *txintxa*, *txirrintxa* eta gisako izenlagunak begian baino lasterrago jotzen dutela belarrian, nahiz *argitze/iluntze* orduen iragarle izan.

Izadi osoko pizti hegaztien txirtxir hotsak adierazten digula dirudi argi urratzea. Hala berean, iluntze garaia. Beraz, oso burutapen zuzena dirudi Orixeren honek: benazkoa eta enpirikoa aldi berean. Orixek beti gauzen muinera jotzen baitzuen. Bere hitzetan esateko, ez baitu balio handirik "*buruz egi asko iraultzeak; baizik eta iraultzen dan egiari barru-barruko mamia billatzea, ua jasatzea*". Gai honetan ere berdin: *belarria* patu dizu *argiaren* adierazle.

Izanez ere, noiz erne noiz zozoilo, *aditutako* hark eragiten baitio beti gure begiari. Halaxe da, *adimenik* ezean, begi hutsez apenas deusik bereizteko gauza izanzen ginateke. Hau, inork baino hobeki, umetan bizitua eta frogatua zuen Orixek, eta gerora, noski, burubihotzez landua. Horrexegatik heltzen da *belarriz* koloreen ederra ekarriko dion egunsentiko *argitasun* berrira ere, aipatu berri dugun *Argi eta Margo* poemaren sarrera honetan:

*Egalak astinduz oilarrak jo digu argitu baino len;
ordu bete gero, doi dut argiaren xintik autematen.
Argi urratzean txori bakartien txio dut entzuten.*

Ardia jeiki da, gorputz-eragiñez jaurtiz otzikara;

alari zabaltzen du muñotik zokora joale-dandara;
 egurats pelak dakar beorraren irrintzi-karkara.

Egun berriaren igarle den goiz musika horrek ernatzen gaitu. Belarria dela medio zabaltzen ditugu begiak argitara. Hotsak gihatzen gaitu begi zabalen ninira datorkigun argitasunera. Euskal sinismen zaharrea jainkozkoa zen eguzkiaren argitasun zuri horretara.

Zenbaitek bere olerkigintza mistikoaren gailurrean jarria dion *Getsemani* poeman berriz, *Eseri* emen delako zazpigarren kantuan, alderantziz, begiak ixtean *belarrisoinu xorgorra* baizik ez du aditzen, gure mistiko menditar hezigaitzak:

Bi begiak elkar-iges; buruz, gogoz, apala
 Nork esan lenengoz ordun *entzungo* zindudala?
 Ari nintzan? Xor nindagon? Neronek ez nekian.
Musika bat ezin kenduz nedukan *belarrian*.
 Xor nengola, ta, *soinua ixilazi* naiean,
 otoitz ordua goxaro joan zait ezarian.
Begiak xorturik baina *belarria* zurekin
 Askotan zertara gauden ezin dezagu jakin
 Obe genuke Zu suma, gogo, zentzu, denekin:
 baina *barren erdixorrak* laguntza du *batekin*.

Belarriarekin, alegia, zentzu guzien buru den entzumenarekin. Ondoren, *soinu xorgorra* doidoi entzuten dueneko *loxorroaldia* datorkio:

Ez nintzan azkeneraino zer egiten nun jabe.
 Alperrik astia galtzen ote nizun erabe;
 baina sostean *biotza* biur zitzaidan labe.
 Sendatua sumatzen dut nere kemenik eza.
Xorraldiak indar ori nolatan eman leza?
 Indar orren bear nintzan gizon iraun baneza.
 Ordun baitaratu nintzan *musikaren barnean*
 Zu zintzadala leunki gordetzen biotzean.
 Ez negon *xor*, ez, Zurekin nengon gogo betean.

Loxorroaldietan, *loaldietan*, jainkoarekin bateginik segitzen du Orixek, belarria dela bide. Beste zentzu guziak *lotan* daudela, belarria dizu guzien zaindari, jainkozko musika eta hitz jario goxoa bitarteko.

Dena den, Orixeren *belarri kontu* honetan, *loak* berebiziko garrantzia du. Aldikako *herio puxka* antzera hartzen dizu Orixek loa,

Jainkoarekin bakar isilean anima hutsez otoitz egiteko aldi gisan.
Hona berriro, *Argi ta Margo* olerkian bertan esaten duena:

Gauak illak zitun, argiaz batean, margo bizi oro
Egunero ditu lurpera; *argiak* pizten egunero.
Illunak lo nauka erio; *argiak* pizten nau osoro.

Ikustazu, *Euskaldunak* poeman berriz, *nortu* eta guzi egiten du
loa, *Mari Bekaineko* izena emanez. Euskal sinismen zaharreko
Mari horrek ere, zer pentsatua ematen du. Gero ikusiko dugunez,
Mari Bekainekok baitarama poeta, jainko kristauagana:

Olako lau ipui arin jalki ditueneko
etorri zaio norbaiti *Mari Bekaineko*
Kantuak balio dizu *loak* uxatzeko...

Baina, Orixek loa belarriarekin nola lotzen duen ikusteko ez
dut uste ondoko pasarte hau baino zoragarriagorik inork inon
aurkituko duenik. *Olentzaroz* amona ipui kontari ari da suton-
doan:

Ipuiez asper-gabe illoba aspertua
loak menderatzen du agurka burua.
Jende larriak ez du oraindik ordua;
ark ere noizbait orde, itzaltzen du sua.

Anka sartu onduko *loak* ditu artu.
Ez die elur malutak loa debekatu.
Ardiak *joalea auznarka* asi baitu,
arek tantaka loa gorputzean sartu.

Erreparatu al zara pitxi dizdizari honetan: "*loa tantaka gor-
putzean sartu*". Aleunka ditu Orixek holako pasarteak, nahiz base-
rri girokoak izan, nonahiko eta noiznahiko irudi poetikorik mo-
dernoenari ere batere inbidirik ez diotenak, eta Orixeganako
aurreritzi xikin batengatik gaur egungo euskal poeta usteko hiri-
tar askori oharkabean iraotzen zaizkionak. Antonio Machadoren
Las Campanas poemaren oihartzuna sumatzen dut nik arestiko
pasarte eder horretan:

Las campanas del alba sonando están
Como *lágrimas de plomo* en mi oído dan
Y en tu sueño niña, como copos de nieve serán.

Orixeren irudi hori gozatzeko, ordea, gau isilean hausnarrean
ari den ardi joalduna aditu behar ohetik. Nik aditua dizut sarritan;
baserrian jaio eta hazia izaki. Edertasun poetikoaz gain, beste

gauza garrantzizkorik ere erakusten du Orixeren pasarte horrek: Soinuaren edo hotsaren betibatekoak, mundua mundu denetik, gizakion beste lau zentzuak engainatzeko eta loxorrotzeko duen gaitasun aparta; giza hezkuntza eta kulturaren garapenean hotsaren erritmo neurtuak izan duen inportantzia gaitza. Beti bateko joale hotsak *tantaka* sartzen zion *loa* gogoan Orixeri. Ez ote digu gaur guri igoal berean gogoá xoxotzen beti bateko *telediaríoa* edo *telebela* entzuteak? Nik uste baietz. Dena den, gai honek saiakera baterako haina emanen luke, eta segi dezagun guk geurean.

Orixek ez omen zuen nahi izaten gauerdian esnatzerik. Joxemari Aranalde ilobak ere hala esaten du *Jainkoaren Billa* liburuko sarreran. Nere irudia da, noizbait amets gaiztoaren baten erdian esnatu bide zela, bildurrak eta izuak hartua, eta harengatik ziola gero sekulako bildurra gauerdiz esnatzeari, berriz ametsetako mundu zoro deabruzko harekin topo egin nahi ez zuelako. Hona, agian berari gauen batez gerta zitzaiona, nola jartzen duen Mike-len ahotan, *Artajorra* poeman:

“Kontu ok utzi eta dezagun lasai lo;
ez naiz ni gauerdian jeikiko geiago.
Bein jeiki nintzan ustez zerbait ikusteko;
gogoá galdu nizun berriz jeikitzeko”.

—“Zer bada?— Zuri-zuri etorri ta joan,
atorrutsik zebillan *Illargungo* landan
Beste *munduko* bailitz, arrituko zinan.
Gero.... *larru gorririk irauliz intzetan*”.

Beraz, infernuko deabru antzekoa azaldu zitzaion irudipe-nean, eta larrialdi gaitza igaroa zen nonbait, gaztetan. Hain zuzen ere, *Illargungo landan* azaldu zitzaion *sorgin deabrua larru gorri-tan*. Badakigu, giro horrek nora garamatzen: *ilargia, sorgina, larru gorrian*.... kristau sinismenak gogotik errefusatzen zituen gauezko deabru heresieen mundu lizun haragikoi madarikatura, alegia. Horregatik: jainkoarekin bat eginik lo zegoela, belarri xorgorretik indar berriak hartuz, zentzuez gaindiko harreman goxo hura zakar eten eta gauerdiz ametsetan esnatzeari zion bildurra. Gezurra ba-dirudi ere, Orixeren goi siniste guziak, lurreko bizitzan berari gertatutakoetan oinarrituak eta sendotuak ageri baitira beti.

Esanak esan, oraindik galdera hau igoal erabiliko duzu bu-ruan: *Zer ikusteko dauka ordea, loak belarriarekin?* Ikusteko han-dia Orixeren baitan. Baita gutako edozeinen baitan ere, elkarren

ateko mugak ongi bereizten zail egiten bada ere. Hara J. S. Bachi.
Elizan eskaini zion poeman dioena:

Ixil organua, ixil ezkila
 An nagozu bakar eliza xokoan
 Begiak ertsirik Ernai? *Lo-xorroan?*
 Eztakit bi oien *muga* non dagoan.

Halatsu dio *Betiera* delako poema zoragarrian ere:

Neratu neronengandik *atertu* nai ez nun;
 baña ba dator *loa*, bekañietan astun.

Are ederkiago eta dotoreago esana du, *Isiltasuna* poeman:

Itxi ditut begiak, *loari* eder etsiak;
 eme emeki *itzali* zaizkit basoaren *marmariak*
 bañan oraindik *etsirik* ezin artu dute *belarriak*.

Zoragarria atzeneko pasarte hori. Ikusten duzu beraz, loak eta belarriak elkarrekiko duten lotura xoragarria. Halaere, *loarekin* dena galtzen ez duelako froga, *Sinismen garbi* delako poeman azaltzen du Orixek, inon denetan argienik:

Kartusin *ixil, gau-loaren* mende
 Gaez zuten xinta, otoitz eta salmu
 Aiekin txandaka, zaitzala goretsi
 ez baitu *txori* ark gaez *loa* galdu.

Nahiz *lo* egon, baten belarrian taigabe ari den *soinu xorgor* hura duzu Orixek adierazten dizun *txori* hori, eta haren baitan dizu Jainkoa ere. Isilak eta loak beti jainkoagana daramate Orixek, baina, hori bai: belarri bidez beti. Loak, aurretik eta ondotik, hor izanen ditu belarri biak erne, eta lo gozo egiterakoan, jainkoarekin bat, *hirugarren belarri* xorgor batek segituko du, zentzuez gaindik, poetaren anima indarberritzen eta zaintzen. Hara zer dioen hone-taz, *Jainkoaren Billa* liburuaren atzenean: "*Lo gaudela ere biotzez* erne ote gaude Jainkoagana? Jainkoaren hitza baita arako ura: "Ego dormio et cor meum vigiliat: ni *lo* nago, baña biotza ernai daukat. (...) Nere ustez, beste pentsamentu xor batzuren artean, eta *lo betean* gaudela ere, barrenago ta beteago gaude Jaungoikoagana".

Bestalde, Nola ez? Joxe Azurmendi ere ohartua zen Orixek belarriari zion grina itsuaz: "*Isiltasunarekin batera, Orixek sarri* deskribatu du zurrumurru betibatekoak, monotonok, sortzen duen estasi antzeko asperraldi hori. Nonbait, Orixek *liztorra* zuen

beti belarrian. Itsasoaren, iturrien, hegaztian nahiz hostoen hots betibatekoak eta haren belarri durundioak, azken urteotako poesian ia droga baten funtzioa hartzen dute Orixegan.

Hona, lehen ikusia dugunaz gain, Joxe Azurmendik aipatzen duen *liztor burrunba* horren hotsak zernolako maiztasuna eta ugaritasuna duen Orixeren poesiarik landuenean eta helduenean ere. Ororen buru jar dezagun *Itz eta Mintzo*; izena ere zerbaitegatik jarria izanen baitu horrela poema zoragarri honek. Baina, poema honi ekin aurretik, gogora gaitezen, honen senide bixkia dirudien *Argi ta Margo* poema nola hasten zuen eta hartaz zer esan dugun sarreran:

Egalak astinduz *oilarrak* jo digu. Belarrien poza!
Ogean *ixilik*, belarriak *erne*, argirañokoa.
Ixiltasuna da gogai onen *ama*. Noizbait *argi xinta*.
Jeiki naiz, jantzi naiz; besoak antxuma nago sapaillloan.

Aralar gaiñean eguzki dirdaia. Bazter-intxaurrean
osto aiña txori, *mozkor* leuden gisan, *txio zurrustaka*.
Aingeru-*ezkila*. Ordun areago *dandarekin* leia.
I bai aiz, ni ba nauk. *Sogortu* nai naute; ni berriz, *txistuka*.

Gosal eta xuxen, ez etxetik urrun, gaztañadi baten
goi aldera noa. Legun eguratsa ni jarrita laster.
Ostoen *urrungak* arian arian *lo-arma* sartzten dit.
Lorik naiz ametsik aal goxoagorik neurtitzak egiter?

Gogaia goxatuz irakiten doi doi ari zait burua oarkabe
baiñan urren esnatzean, itzak txintxo datoz
bizar asko gabe, nik bear-neurrian lumaren ertzera.

Gingan eguzkia. Gaiñeko muñotik itzul egitean
Aingeru-*ezkilla* Lizartzan, Orixen, urren Azkaraten.
Denak *entzun* arte bidexurrean ni, ibil eta geldi.
Dandara bakoitzak *belarri ta biotz* dizkit *dardaritzen*.

Eguerdi ostean kukatzen naiz, bakar, dakidan xokoan
iru erritako ezkillen soñua ixil auznartzera.
Ordu oro zaida nolabait berritzen. Irurak jo dute.
Dandara luzeak zintzo deitzen gaitu Kalbari gaiñera.

Ikastolan aurrak. Urren *ixilaldiz*, gurdi negartia.
Ixiltasun artan, basoko *lo-xuxta* baiño biguñago.
Aren lagungarri *erloiu-zintzailla arat onataka*.

Loti naiz, ez gautar; ixilzale baiña ez San Anton aiña
Ogera baiño len sapaillora berriz. Ez dut illargirik.
Izar dagon arren, illun gorotza da. Oreixain erreka
xuru xuru beian. Ez da *entzuten* ontzaren *ulurik*.

Ogean ixil da; ez ixil osorik.....

Belarrian beti *sorgin* soinuak dut. Egiz ote soinu?

Beti dut lagundu erbeste negartziz, zeruaz oroitzen.

Honen hurrena, eskolan maisuak kastigaturik utzi zueneko eguna dakar gogora:

Lagunak etxera, ni gela beltzean. Argizpirik ez da
iñondikan sartzen. Baiñan andik laister *piano-soiñua*.

Arentzat itxirik ez da, baiñan ezin *itxi* belarria.

Argia sar ezin oi dan izkutuan sartzen da *mintzoa*.

Ez beti. Gerta zait, *ostots* bildurgarriz etxeokak oro
jeiki baiña ni lo. Esan ordun neri "Mikolas" agopez;
agontzen naiz usu. *Izenak* zer ote? Atzarri ni beti
entzuteko, baiña *entzungor* besterik edozer entzunez.

Honekin lotuz, errepara zaitez ondoren, Orixeren fedea nola errotzen den beti lurtean berak bizitakoan:

Zer gerta dakiket eriotz-orduan Jainkoak izenez
deitu nazanean? Beste denetako *entzungor* naitela.

Oi zer *esnatzea*! Zure besoetan esnatu nadilla!

Mintzo denen *mintzo*, Aitaren ITZA ZU, sar zakida sakon
nere *belarrian*. Ez dezadala nik beste zerik *entzun*
bizi naizen arte xoko gorde ontan *ixiltasunean*.

Soiñu denen *soiñu*, Jainkoa, *belarritz* dezadan oiartzun.

Honela bukatzen da *Itz eta Mintzo* poema, edozein xoratzeko moduan. Nere iduriko Orixek umotutako poemarik ederrenetakoa da. Ez da euskal poetarik, denik eta heresie deabruenik ere, poema hau gogoz leitu ondoren hunkitu gabe gera ledinik. Bestela, ez da poeta, ez da jendaki gogobihotzuna, ez da euskal hiztuna. Baldin poema hau eskura baduzu, osoan irakur dezazula eskatuko nizuke, geldiro ahogozatuz. Barne errimoa eta musika kristalezko horrez gain, mamia ere ez baitu hortik honarakoa.

Baina, ez da honetan bukatzen Orixeren *belarri sorginduak* jaso zuen oihartzun ederra. Badu holako pasarte ugaririk eta barrenkoirik aski. Beti gai berberen inguruan ibiliko zaizu, baina, beti berri eta harrigarri. Gai bera hainbestetan errepikatuz irakurlearen belarria ez aspertzek ere, ez dizu merezimendu ttikia.

Dena den, hemendik aurrera, esplikaziotan luza gabe, *belarri hots xoragarri* hori nabari deneko pasarteak emanen dizkizut zerrandan. Gero, gusto baduzu behintzat, poemak osoan irakurtzeko

lana zure esku utziz. Nere aburuko, *Berraondoko Meza* duzu, osorik leitu beharreko poema horietako bat. Hona zati batzuk:

Erdi erdian, balitza nehon erdirik
 Etxea dago mundu orean *ixilik*.
 Aretxeari *marrumaz* asi da beia;
ezkilla orde nere Mezarako *deia*;
 Ixiltasunik ez nun osorik aditu
 Isiltasunak bere *zurmurrak* baditu
 Eliz *ixillak* gogora bear banitu,
 Au bezain *ixilik* ez dut nehon arkitu
 Agur oraikoz, bego zuen *abarrotsa*
 txorien *txinta*, iturrien *pilpil-otsa*,
 oian itsuan muskil *orrien asotsa*,
 itsasoaren *marmari* naiz *ostotsa*.
 Bego *latiña*, bego *mintzai* oro *ixil*
 Jinkoarekin kuku neregan nadin bil.
Ixil Meza, obe dut *ixilik* egon;
 Ez dut *zurmurrik* entzun nai nehon
Otoitza goxo egiten da Berraondon.
 (Berraondoko meza)

Horrek hots ederrik izan badizu, nik uste *J.S.Bachi Elizan* poemak ez dizula zakarragorik izanen:

Ixil organua, *ixil* *ezkilla*,
 Aitaren *ITZA* da, baña itz *ixilla*,
ixilik ari naiz *ixil* orren *billa*.
 An nagozu bakar Eliza xokoan
 Kristoren *ixila* dutala gogoan.
 Aldia zer danik *galdu* dut aria.
 oparo dut artzen sineste guria
 Ordu bete, gozo, joanik abia,
 neretzat an dago orratza *geldia*.
betiraundearen irudi bizia.

Poetak denboraren zentzua galdu ordu, hasia da organua *Bachen Koru eta Fuga* jotzen:

Asi da, *ari* da iruten, ariltzen,
 ekin eta jarrai, bilbatzen, eiotzen.
 Ari albiñua sei notak atontzen:
 aiek, itzul, iraul, iñoiz ez aspertzen
 itokin antzera biotz au xulutzen.

Bukatu da FUGA, *ixil* organua,
piztu da neregan Maitearen *sua*.
Ixiltasun ori, orain da goxo:
legun musika, *legun* soñua...

Otoitz-ondo onek badu goxo-litsa:
bakartasun *ixil* geigoren *irritsa*
Ai guritasun au *betiko* balitza.
(J.S.Bachi Elizan)

Komeniko litzaizuke poema hori osoan entzutea, hemen emandako ogipapur xuri hauek oratuz mami gozo egin dezagun. Ondoren, honatx, Joxe Azurmendik sinalatu bezala, Orixeren belarrian etengabe joka ari zen *liztor burrunba* haren oihartzun isildua:

Gatzuna lurrean, artaldeak bakan, ez zugatz, ez txori;
oro *sorgor*, baiñan *erne* dut *belarri*
Ikustez aserik *begia* dut apal *niganat* itzuli:
ez mandeuli, ez *liztor*, ez *eltzo*, ez *euli*,
barneko musika naiz entzun-egarri
(Bolibiko zabaldian)

Euli urdin bat *erdian* *egan* *dabil*, ala *geldi* dago?
Zeru *garbian* *Kondor* bat *ixil*, *egal-ontzitik* *gorago*.
Emengo *bero zakarrenetan*, *aroz azturik* nago.
Atsegin onek *sarrarazten* nau *nere baitan* barrenago.

Ez dut entzuten *txori-txiorik*, *aizerik* *erle-soñurik*
bidez *nekatu* gabe bai nago, ez eta *nere pilpirarik*.
Zer entzuten dut *adi nagola*? *Nere arnasa* bakarrik!
Iñon bai al da *pake artzeko* bakarrago dan *gelarik*?
("Amate" baten itzalean)

Agi denez, Ameriketako bakardade isilean, nabarmendu egin zitzaion poetari, betidanik belarrian ari zitzaion *sorgin xixtu* barrenkoi hura.

Nere *belarrian betiko xistua* ezin dut sumatu
kolkoan *arnasa* bakan, *biotzean pilpira* larritsu,
izarren *ixilak*, *nekatuen* loak, *entzuten* uzten du.
Ixil da *burua*, *izketan* *biotza*; baiña *nork atzitu*
zer dion? Berak bai, *oiartzunik* ez dun *itza bere baitu*.
Guzia *biotz naiz*, *itza* dut *nerekin*, *ordu bat*, *ordu bi*
Itzik *ixillen* au *biur ledi mintzo*, *biur lekit oi*.
(...)

Gero *barne-barnez artu* dut *arnasa*, *bakarrean iru*:
gorputz unatuak bere *saria* nai, *oiera dei* digu.

Lo bete daudenak esnarazi gabe, *ixil* nauzu sartu,
oin, gerri ta beso, izaretan erdiz, beroaren izu.
Gogoa bil-bil dut gorde magalean, laster sogor, itsu;
(Pampa-etan izar)

Beti gai beren inguruan dabilkizu poetaren gogoa: *arnasa, biotza, isiltasuna, loa...* Eta guzi horren kontua *belarriak* eramanen dio beti:

Irakur dezadan jardun goitar ori *itsaso-ertzean*
Urrungo urrunga, uñena, itzena *belarriz* artzean
Sar bekit *ots* hori nere gogoaren *muinik barrenenean*.
(Azken afaria)

Ez zaitzala poemaren izenak engaina. Irakur ezazu osoan *Azken Afaria* poema, eta tartean topatuko duzu bukaerako hau bezain pasarte ederrik asko.

Zure itzala zan, *zirrara* leguna,
gorputzaren baiño *anima*-muñean
Zaiñetan *txingurri*, dardar betazala,
urrundik *ostotsa* entzun dan einean
Artzaik alaxe ekaitzaren *ziztu*
bizkorretik etxe barnera sartzean
otsak urrunago entzun, ta garrak
sortzen dun *urrunga* bigun sukaldean.
An zeunden, etziñan ordea *dardara*
ez *soiñu*. Barnago zaude *ixillean*.
(Lurden)

Orixek, nabari du ederki, bere belarri mistika, bihotzean sakon barrendutako hots bizitan oinarritua duela. Orixeren literaturan nekez aurkituko duzu gexurrezko asmakeriarik. Haren poesia, benazko bizikizun sakonetan errotua duzu hamarretatik bederatzitan.

Mendi ta zelai, itsaso, zeru; beste sortu litekenik
Aien *oiartzun* guziak baino *mintzo* ozenagoa dut nik
Eguratsa aitzen dan eran ez da agortzen menden mendean
Au daukat, *oiuz atertu* gabe ilun onen etxapean.
(Utsaren antza: illundegi)

Segidan datorren *Getsemani* poeman, berriz, ur xirrintak dararama jainkozko xurmur urruna goxaro sumatzera:

Begien zoramenari egin badiot uko
ikasle aien antzera ez nau *loak* artuko?

Ur-xurrusta dut erdian: onek nau esnatuko.
Eihara-zaina bezala ez al nau sogortuko!

Ur-xurruxta dut barneko musikaren laguna;
xurrut orrek guritzen du biotzaren barruna.
Zertako gogoetatuz alper neka *garuna*? (I)

Ur aundien zurrumurrua entzun dezagun urrun
ez *xurruxtaren soinua* baratzean bezain legun
Geldi bekit *belarrian* soñu oien oiartzun. (II)

Nere baratzak erdian badu *txoritokia*.
Zer *sumatzen* illun artan? Jaun auspez eroria!
Belaunez jartzen nakio, *entzun* nairik adia.

Alboan *ur-xurrustari* ematen diot giltza
ixilduz Aren arnasa *sumatuko* balitza.
Gaua baiño ixillago da Aitaren Itza.
Barna korapildurik ezin nakio *mintza*.

Poeta, zure gustoko ez diren goiko fedeizunetan galdua dabilela uste baduzu, ohar zaitetz ongi ondoren dioenaz. Berriz esan: ez baitu Orixe, naiz mistiko izan, oinarri lurtarrik gabeko fede hegaltxuriak inoiz galdu:

Lizardiko Malkarrean gaxte nebillen artzai,
ardi baten *joalea* oianean *entzun* nai.
Arnasa geldiazirik bidean negon erpai,
txiliñik entzuten ez, eta *bioz-pilpil* utsa bai.

Ala emen: *sumatu* nai Jaunaren *bioz-miña*
miñ nizun, *entzun* nai eta ezer *entzun eziña*.
Baiñan *entzunik* ez ote geituko nere miña.

Ixil! Bildurrak len antzo *arnas-ateri* nauka.
Giltzaz berrierazi dut *uraren erantzuna*.
(Getsemani V)

Arestian esana indartzera besterik ez datoz hurrengo pasarte xarmagarri hauek ere:

Santa Rosako *basora* otoitz egitera noa.
Aizerik ez, *ixil* billa; beti pake-zur nabilla.
Ezeren *txintik* ez dantzut, Zu soilik *entzun* nai zaitut.
Urbildu naiz oianera, eguneroko bidera:
txirritak betbetan, olatuen ziztuetan!
Aterrune gabe ari, *bi* *belarrien sorgarri*.
Beti bat, *la* dudakoa, iñoiz ez ixiltzekoa.
Gure aitonak *irrintzi* etzun egiten ain jantzi.
Donostian ala *turuta*, arraunketa burututa;
baiña an ontzi bakoitza, doiñuetan banakoitza.

Au buruko *xorapena*, txirritek dakardatena!
 Non dut nik *ixiltasuna*, otoitza berakin duna?
 Kaiolan *ixil txoria*: *xistuz* banintzan asia,
 azkarrago bere kantari, ni garai-naiez asten zan.
 As nadin ni ere berdin, txirriten nagusi nadin.
 Iduritzuz Uitzira, an Korpusez Elizbira
 Otoitza gaur *kanta* bekit, ori egiten maiz dakit
 Ango ezkillen dandara, garbi belarrietara. (...)
Txirritak ixildu dira, bukatu da Elizbira. (...)
 Eliz artan dut gaur pake, itxurik arki nezake.
 Naiz *soñu* oro nabari, nere *belarri-mingarri*,
 barrenak daki txokoa, bera pakeatzekoa.
 (Lanengo Txokoa)

Lehenengo txoko hori, hamazazpi urterekin Nafarroako Xabie-
 rren zuen. Bazuen ordean, lehenegoko txokorik, belarrien mingarri
 ezik, gogagarri ere bazuenik:

Sutondoko *ots ixilla* bezain atsegiñik
 non entzun duzu, seme? Ez da ain *ots biguñik*.

Lizar arba ezeak gosál aurrean zizi:
 esne *pertzak* gaiñezka, *ots* amandreari.

Talaburni gorian ore-*ots* gozoa,
 itzuli ta iraultzean *ixilduz* dijoa
 (...)

Bazkal aurrean, sagar gordiñak erre gai
 zika asten diranean, neskamotxa aien zai.
 (...)

Ots ok entzun ditugunai atsegin digute;
 entzun ez ditutenai atsegingo ote die?
 (Su-ondoko otsa)

Galdera bera egiten diot nik nere buruari, hots horiek denak
 sarritan entzunak ditudalarik. Horiek eta askoz gehiago ere bai:

Etxean bildu dira, bei, ardi ta beor
 oillo ta zerriekin adiskide jator.
Zintzarri, marru, beka ta karaka legor;
 iñongo *musikari* onek ez dio zor.

Nahigabeen *Euskaldunak* poema nagusira sartu garenez
 gero, entzun ditzagun poetaren *belarri finak* hartan jasotzen di-
 tuen hotsik nabarietak. Artazuriketakoan, balizko bikoteak egitea
 izaten zen umore eta esames bide. Oraingoan Mikel Gorriak mai-
 teminez beretzat uste zuena, besteri eman diote:

Iri-karkara bazuten emanik *leloa*
 aukeratuz bakoitzari bere kidekoa
Ixillaldi osoa da andik urrengoa...
 Ez dago *lasa* Gorriren *golkoa*.

Hara zeinen konparazio ederrak egiten dituen poetak ondoren, berak bizi izandako irudietan dotore baino dotoreago oinarriturik:

Ekaitza datorrelarik —eguerdia geldi—
belarri ertzean dabil *furrundakan* euli...
 Gorrik inguruan *suma* zain gaiztoko berri;
leloa asi orduko, *aize*, *ostots*, *arri*.

Artzaia *arnaska* ardi-billa mendi garaiean
 noizean bein gelditzen da *zintzarri* zurrean
 Biotzean *pilpira* ta *ziztu* *belarrian*
 besterik ez *entzuten* ingurumarian.

Alako zirrara artu Gorrik bi bider.

Aizkora apustuan ari direla, horra jendearen zuzmurra berriro. Dudarik ez poetak *belarria* erne daukala, hotsaren lilurak xoratua iduri:

Artean gaiñekoez bazuetan *mar-mari*
 —alaxe *erle*—*mulkoak* umatzen dala ari-
 baiño orain *ixil* dire, lasaiena larri:
 izutu usoak ala pagoetan jarri. (dardari)

Ontan itzuli zaigu; ai zer istullua!
 "Eu motell, gu gaituk gu! Ik duk apustua!"

Karraxi au mendira orduko or *oiua*!
 Uitzi itzuliko zaio bada *arnas* *estua*!

Karraxi berria da. Andik sei kolpera
 bota du Leitzak ere, *Oiua*k ostera.

Or, an, zantzulariek Leitzara bidean
 eskua jarri dute *belarri* ertzean
 Lenak urrengoari ez dio deus esan:
 soilik *entzuten* dute *taupa* biotzean.

Inguruko basagizonak, Orixe bizi den Errekaldeko sukaldean biltzen dira, haren *belarrien* gozamenerako, hango eta hemengo hamaika kantu kontari. Bada, halare, beste hots zantarrak tartean:

Basagizonak ara ziraden, igande gauetz ta neguz
 bizi giñanen *belarri*, *biotz*; pozten *ipueiz* ta *kantuz*.

Bitarte artan *isil* basoa, ez aste-eguneko *oiurik*

aizkorak, zerrak, *otsik ez eta, gurdiak ere ez negarrik.*
 Ango *musika* errian, dena, *aire berri* biurturik.
 Gaur Plazaolak *isilarazi*, trena arren ere, damurik.

Oraingoan, Uitziko Santa Garazi ermitan bildua da inguru herritako jendea, erromeriz meza entzutera:

Sagarakoan *isilgunea*... atarin beor *irrintzi*
 ardi-joale, beor kalaska *ta beien kaskoin-zintzarri*...
 aien gaiñetik *ezkillarena*, biotzen eragingarri.

Ezpain-muña, *ta dirua*, gero: biotzean bero-ziña
 amandre xarrak, *agopeka*, andik aldegin eziña
 Gazte jendeak elkar arki du: badu bere *biozmiña*,
 puska legorra jan bitartean, aurre egunetik egiña.

Gosalaratean *itz aspertu* bat egiteko badute era.
 -Neskatz eder au, andregai duzu? Barkatu *galdera*.
 —Aspaldi ontan —*erantzun* dio— elkarri itzemanak gera.

Zeinen dotore uztartzen diren hor, abere hotsak, ezkil hotsak, eta jendearen hizketak, denak elkarren osagarri eta edergarri. Antzeko zerbait nabari da *Letari* poeman San Migel Goiaingerua mendiz mendi datorrelarik:

Ezki dorrean bi mutil daude noiz agertuko begira
 Txanpurriongo biur-gunean, egin duteneko bira,
 dandaraz dute *usuagotzen* biotz guzien *pilpira*.

Kanta-mintzoak pago tartean egiten digu *durundi*;
 mendiak *erantzuten* du, luzaro gure ondotik.

Gero, nekazariak hain beharrezko zuen euri gozoa dakar euskaldunen guztizko Mikel Santu Aralarkoak:

Belarrietan egetotsa-antza; ez da jenderik *ikara*
 zugaitez orria legorte luzez, ain baitzegoen *igarra*.
 euria *mardul*, orria *gogor*, *ots* ori berezkoa da:
 alor egarrak *txir* egiten du *kare bizien* erara.

Esker eta arren, Eliz barnetik odeiaren *burrunbotsa*
entzuten dute, ta leioetan *tanta* larrien *as-otsa*.

Ordu luzean *atertu* gabe, lasatzen zaie *biotza*.
 etxeraldian *atergunerik* izan ez ta lute *poza*.

Zenbat hots eder dabilen hor, adi, baserritarraren belarria barrenra, haren gogo-bihotzak pozez gozatzen! Nola bereganatu eta ahogoza lezake hori, gaurko kalekume xangoxuri batek? Niri beriz, sarritan bizi izandakoaren oihartzun zoragarria iduriki, oraindik barren barreno xokoren batean joka ari zait!

Hurrena, San Migel euriak hezaturako goiko belatso handian, segariak hasiak dira beren lanean goizeko bostetarako, eta han ere bada hotsik ugari:

Batzuek sega zorrotzik, bela, besteak inguratzeko
Zirrin eta *koxk*, *zarrazta*, *kantu*, pixtiak egon arren lo
 esna ditute; batek miztoa atsaldean zorrotzuko. (ziztuka)
 Txitaxere-lurra segak jo orduko berriro zorrotz bearra;
arraitza artuta sega gaisoari maiz daragio *negarra*.
 Iru bat ordu, lanean ari izerdiz joan da paitarra;
 barrenak *kur-kur* eskatzen die gosariaren indarra.

Hori horko hots pila: *zirrin*, *koxk*, *zarrazta*, *kur-kur*. Onomatopeia alderdi hau ez dut aztertu, lana bestela ere nahiko luze eginen zitzaidalakoan. Baina, euskal idazletan, inor bada eta, Orixen maisu eta eredu aparta da holako hotsitzak erabiltzen. Hona baina batzuk: *gurgur* sabela, *gurgurka*, listua *kurkaz* irentsi, *pirpir* zartagian, aizea *balbal*, edo egoa *palpal*, biotza *pilpil*, *pilpira*, *punpuluka* erori, *punpaka*, *punpatekoa*, euliak *furrundaka*, *tuku tuku*, *tulunbio*, *tunka tunka* ibili.... Holako hots ederrez josia dago Orixeren olerkigintza guziaz. Baita haren hitz laua ere.

Juan Iturralde Suet iruñarrak hala zioen gure hizkuntza zaharraz: "gure arbasoen hizkuntza, nolabait esan, etzen izandu naturaren hotsak giza gogoan sortzen zuen oihartzuna baizik, eta euskara genuke horren adierazgarririk garbiena, bere onomatopeia bizi eta zehatz ugari horiekin". Eta ikaragarritzko aberastasuna du Orixek holako hitzetan. Ezin bestela izan, belarria zentzu guzieren gidari zeukan poeta erne batek. Euskal literaturan inork erakutsi badu euskarak zenbat eman lezaken halako hitzak sortzen, Orixek erakutsi du, oso bestelako hotsetara ohitua den kalentarrak kasu handi handirik egin ez badio ere. Inork baino hobekia go Orixek erakutsi digu gure hizkuntza literarioa, gure lurreko izakiei berez darien hots *altxorra* dela batik bat. Gaurko kaletarra ordea, belarriz beharrean, begiz bizi da. Gauzen axala begiratze hutsetik; barrendik darien hotsa entzun beharrik gabe, noraezeko hegaladi arin pasakorretan galdua.

Bestalde, barren barrengo ikara uxatzeko, sarritan hizketa zarrakz nola baliatzen garen azaltzen dizu ondoko pasarte korapildu honek. Manex eta Larraun, sega apustuan hastekotan direla, barne ikaraz daude, jendearen marmar artean barrenak are urdiagiogotuztela:

Amazkar gora ziak jendea ordua baiño len gaiñez
Gora deraman *itz marmaria*, bera doanean nekez.

Manex ta Larraun *erlama* antzera, bereiz dutela mulkoa
esan-bearrik ez eritararak deramala aundiagoa. (barne dardara)
Aldapa-nekez baiño, *bildurrez* bostek *ikara* zangoa.
Bildurra aizatu naiez, bapatek *ozenago* dit *mintzoa*.

"Gogoan diat artzai bildurtti, gau illun zitzaidanean,
biotz-pilpira *suma* nai ezta, *kanta* nula *mingaiñean*".
Ala *barneko* bildurra askori aldatzen *ezpain-ertzean*.
Itzen bildurrak ez dik, bildurra *gezur* biurtzen barnean.

Ekontz elizkizunetan, maitasun zirrarak kasik ahotsik gabe
utzia duelarik, hara zeinen leun ematen dion Mikeli Garazik baietza.
Aurrena ozen ordea, Mikelek:

"Bai" dio dardararen *otsa* bezain ozen (...)
Garazigana apezta galdera berean; (...)
"baietz" bipil, ez orde *mintzo* berberean
Neguan *ezkilla* ala elurra denean
edota ardi-*txintxina* irastor-tartean.

Hori da «*neskatx ahotsaren fina*» adierazteko poetak erabili
duen edertasun oparoa, hori! Mendiko hotsetan ezezen, itsasokoe-
tan ere etzen hain motz gelditu adimen zorrotzeko poeta gurea.
Badatoz arraunlariak elkarren leihan, eta jendeak zalapartaka
ekin die:

Aize-burrunbak jo ditun gisan, batean dute ein *irrintzi*.
Turutak asi *zalapartaka*, mutillak il edo bizi;
ez eun iztarik, berreun zakurek basoan ainbat *karraisi*.

Mutillen bati, lenik ez bazun bear aiña *zorabio*,
marru-mintxo ark belarrietan *furrunda* gaizto dagio.
Ez da agertuko bukatu arte. Patroiak gogor dakio,
soiñu au *gortuz*, *oiu* ta *mintza*, erabat garai artio.

Itsaso aundik itzaliz artu oi du *urubi* aundienaz;
ezin itzali bertan bertako giza *mintzorik* aulena
(...)

ez dardaratzten legorra ainbat, emen zuten larripena.
(...)

aurrerakoan *belarrietan* erditzen dute *nekea*
Nugara artean gero larrigo, *arnasa* laguntzaillea.
(...)

Getari *ixillak* lau aldetara zabali du *deadarra*.
Amabaost arraun-ukaldiz gero sartu zaie zarauztarra.

Hurrena Amona xaharraren herioa dator, hots askoz ere leu-
nagoz:

*Arnasik ote, urbil zaizkio; ote biotz pilpira geldia.
Gero, begi itxiz, esnai ta ametsen tarteko dan marmaria.*

Huxkeria arrunta dirudi hor esaten denak, baina ongi errepara-
ratuz gero, Orixeren gogoan bide zebilen gauza batez ohar gin-
tezke. Bizitzaren eta heriotzaren arteko mugak bereizteko era-
biltzen diren tresnak erabili zituen Orixek bere bizi guzian
belarrian eta gogoan. Irakur ezazu berriz goiko pasarteak. Hantxe
daukazu dena esanik. Heriotza eskutik zuela ibili zen Orixek mun-
duko bizitzan, eta hil hagineko neurri berberekin neurtua zizun
bizitzaren funtsa, aurren aurreneko egunetik: *begiak itxi*, eta
entzun, bere *arnasa*, edo *biotz pilpira*, edo *esnai ta ametsen tar-
teko marmaria*, gero *loa*. Bere poema guzietan hitz horiek berbe-
rak errepikatzen ditu behin eta berriz: *begiak itxiz*, *isilean*, *bihotz
pilpira entzun*, *arnasestua aditu*, *erdi loxorroko marmaria*, eta
loak hartu ondotik ere belarria erne. Kasualidadea ote da, haren
poesia dena hain batera etorri izana? Nik uste ezetz. Are gutxiago,
poeta bera, behin eta berritan, ilunbe larriko bakar isilean, bere
arnasa eta bihotz pilpira bazik entzuten ez zituela, herio eske ari-
tua zela jakinik.

Alderdi honek, harako *T. S. Elioten* pasarte hura dakar gogora.
Euskaraz honelatsu genuke alde aldera: *"izatearen edozein ingu-
rubiletan dela ere, heriotzeko zoriaren eragipean ihardun behar
du gizonaren grinak"*. Inork bada, Orixek eraman zuen halako bi-
zia. Heriotzeko ispilu aurrean bere burua jarritz, eman baitzion
bere izateari zentzu eta indar. Belarria bitarteko. Hala bereizten
baitzuten garbienik bizitzaren eta heriotzaren arteko muga zo-
rrotzak. Hori esanik, segi dezagun Amona nola hiltzen den entzu-
ten. Entzuten bai, entzuten!

*Azkenik: "oiñik ez dut sumatzen" anima zun gora asia.
Elizakoak emana zan, ta erne zegoan belarriz.
Alako batez dardaraldi bat; Jesus emanik azken itz,
aurpegia alai geldi zitzaion, bi ezpaiñetan par-murritz.*

Lehen loari buruz esanaz gainera, orain honako hau eranstea
ez letorke gaizki. Beste guzitari entzungor, hirugarren belarritz Jain-
koa bakarrik xorgor entzunez, anima indartzeko bezela hartzen
zizun Orixek loaldi bakoitza. Ba, Amona halaxe hil da, inguruari
entzungor eginez, oraindik erne zegoen (hirugarren) belarritz. Jain-

koarekin ari zen hizketan. Horregatik atera zaio larritasun dardaraz *Jesus!* azken hitza, hil eta harekin bat egitean sekulako zirrara sentitu duelako.

Haur jaioberria, hilabete batzuk pasa arte, belarriz gidatzen da, batik bat entzumenak bideratzen du bere inguru zibilizatura; ikusten hasi arte. Hala berean, mundu honetatik bestera abieran den amona xahar ia itsutuxeak: belarriz agurtzen du bizia. Beraz, belarriz sartzen gara bizitzara, eta belarriz agurtzen dugu bizitza. Hauxe zen Orixek beti gogoan erabili zuen oinarri filosofikoa. Honetxek eragin zuen belarriaz hainbeste gogapen zuhur egitera.

Euskaldunak poema alde batera utzi, eta atzera beste poema batzutura paseaz, azter ditzagun honekin ikustekorik baluketen pasarte batzuk. Hara zer aitortzen duen *Indar-Iturri* poeman, ilunbe larrian herio eske eta guzi ibilia zen poetak:

Atseden, atseden! Otoitza ta loa nere adiskide aundienak. Ala
Sutatik etxera dator gudaria, *ixiltasuneko loa* nai duala.
Lo betea nizun Jaunaren grazia, itsasten zan bizkor nere betazala.
Sumatzen bainendun pake ixillean neregan kokatuz Jaunaren *egala*.
Otoitza ta loa, nere bi makulu, gudu *larri* artan, bai goxo zirala!
Aren aurrean ni, *arnasa debeku*, ezbear artatik jare nindezala.
Eriotza galde, agindu, zin egiñ, etzezala kasu zein nintzan zitala.

Gauza bera, *Getsemani* poemaren hirugarren kantuan ere, *lo zeuden naigabez* izenekoa, honela bukatzen du:

Erio aiñako *miña* ez dut ikasi zer dan;
Eriotza, bai, *eskatu* biotz osoz bostetan.
(...)

Neke auek *arintzeko* eman zenidan loa.
Naigabe artaz *azturik*, egin nizun goxoa.

Udakkenari eskaini zion poemari ere, honelaxe ematen dio azkena:

Gizonak il eta dadukan zuloa,
luzeenik dala ere, ez da betikoa;
Eriotza zer da? - "*Jainkozko loa*".

Noski baietz. Bere siniskera egokiro eraikia zeukan Orixek. Ez dio haren eraikuntza hain buru argiz egindakoari harri bakar batek ere huts egiten. Bizi zela lotan egiten zuen jainkoarekin bat; nolabait esan, lotan bihurtzen zen, gorputzaren zentzuen gaintetik, anima huts. Beraz, heriotzak derrigor izan behar *jainkozko loa*.

Aldez aurretik, balizkamendu hartan oinarrিতua baitzuen bizitzako loaldien zentzua. Nola ez ba hartara bildu, hasieratik helburu hura irmoki finkatua izanik.

Honarako apropos bereizi dudan pasarte honetan, horren kontraesana aurkitu du Joxe Azurmendik *Betiera* izeneko poeman. Hala iduri arren, ez du ordea, batere kontraesanik:

Betieran sarturik arkitzen ote naiz?
Ez; nere *mugarekin* egin dut topo maiz.
Nere muga loa da: ori dut *gaitzen gaitz*.
Orregatik goizetan jekitzen ni garaiz.

Alde batetik, gaitzak, ezinak, nekeak, eramaten zuen lotara Orixe. Horra *horgaitzen gaitzak*. Baina, beste aldetik, *loak* berak indartzen zuen, isileko sorgin soinuak, eta *muga* zail horretan sumatu uste zuen jainkoa hurbilenik. Ez dago inolako kontraesanik. Aitortzen baitio *Quiton arrebari* ere, bere ezaldietatik onik ateratzeko ez duela loa bezalako sendagarririk.

Joxe Mari Aranalde ilobak beste hainbeste aitortzen dio, oraindik argitara gaba duen poema baten azalpena egitean. Harritzeko ere bada ondoko *Santa Luzia* hori. Nik uste, *eguna motza eta gaua luzia* delako hura gogora ekartzeko apropos aukeratua duela, loaren luze sakona adierazi nahiz edo:

Santa Lutzi gauez lo bete nengola,
betan atzarri naiz kolkoan ikara
goxoz, buruz erne, *JESUS?* jalki zaida.
Laister naiz biurtu lengo lo berera.

Gogora zaitez, arestitxoan Amonak esandako azken *Jesus!* hartaz. Aurreraxeago berriz, honela dio iloba Aranalde: "banekin, gabaz otoitzari ekiten ziola esnatu orduko ta bigarren *loaldia* zapuztu bezela egiten zula". Aurrez esana dugunez, Jainkoarekiko otoitz isila hautsi uste zuelakoan, seguraski *zapuztu* ere, eta lotako otoitz isil hura osotara ez galtzeagatik ekiten bide zion berehalakoan otoitzari.

Bistan da Orixe haurtzaro sendoko gizona zela. Gorriak ikusia. Sekulan inork maitatu ez zuelako uste ilunetan, beti kaskagor eta sentibera bizia. Baten batek mutikotan izengoitiz "*gaitxetxa*" deitu izana. Malko lehorreko gizona. Bere bizitzako tragedia latza, barren barrendik, bere bakar isilean eramandakoa. Idazle handi guzien gisan, gero bere sinismen eta gogomen zailduen galbaian pasako zuen *haurtzaro sendoa* besterik ez baitu haren literatur

oparoak ere. Ume umetan ere, zahartzaroko *soinu sorgor* horren pare ziteken *haur kanten leloak* bizkortzen zuen ahulaldietatik:

Txikidanik izan nintzan *zori gaitzaren* lagun
 etxe artan egunero ezbearra begenun
 Zure minak gurekiekin gauez oroi genitun
 Agurtza esan ondoan *kantak arintzen* gintun.
 Negar aspertua baino obe genun *kantua* .

Oraindik pasarte asko gelditzen zaizkigu aipatzeko, eta xede hori hartu dugunez, luzapenak luzapen, segi dezagun belarriz moxkortzen:

Muskillen gainetik urretxindor batek
oles eta oles, moxkorrik diardu.
 Kartusian ixil gau *loaren* mende:
 gauez zuten *xinta* otoitz eta Salmu.
 Aiekin txandaka zaitzala goretsi,
 ez baitu *txori* ark gauez *loa* galdu.
 Eguratsez, ergiz, begia eta kolko
 aserik, *ixilla* dut nik nere *kantu*.

(Sinismen garbi)

Hurrengo poema honek ere, oso nere gogokoa ez izanarren, badu belarri hotsik franko:

Sasi eta arkaitz baizik ez ager, ez eize-*marrurik*.
 Ez da *entzuten* oian itsuko ostoen *soinurik*.
 Bi biok gaude *otoitz ixillean*, ez da lekukorik.

(Baru mendian)

Hurrengo honetan ere halatsu. Kanpoko hots eder guziak alde batera utzi, eta oraindik musika ederraregoaren bila joko du poetak, barne musika isilaren bila:

Aretxeriarri *marrumaz* asi da beia
ezkila orde, nere Mezarako *deia*.
 (...)

Eliz *ixilak* gogora behar banitu
 au bezain *ixil* ez dut nehon aurkitu.

(Kartusikoa)

Ixiltasunik ez nun osorik aditu,
ixiltasunak bere *zumurrak* ba ditu.
 (...)

Agur oraikoz bego zuen *abarrotsa*
 txorien *txinta*, iturrien *pipil-otsa*

oian itsuen muskil *orrien asotsa*,
 itsasoaren *marmari* nahiz *ostotsa*.
 (...)

Bego *latiña*, bego *mintzai oro ixil*
 Jinkoarekin kuku neregan nadin bil.
 (...)

Ixila Meza, obe dut *ixilik* egon;
 biotzez biotz Jinko onarekin nagon.
 Ez dut *zurmurrik entzun* ere nai nehon.
 Otoitza goxo egiten da Berraondon.

(Berraondoko meza)

Inon baino hobeki, ondoko poema honetan ikusten da Orixek belarriari ematen dion lehentasuna. Begia aspertu egiten zaio, baina belarria sekula ez. Horrez gainera, poema honetan harrigarria da *entzumenarekin* eta *betierarekin* egiten duen parekotasuna. Orixeren gogoan, *adimena*, etengabe belarrian jotzen duen *soinu xorgorra*, nolabait esan, munduko izate guziaren *mungimendu errimikoa* eta *denbora* gauza beratsua bide ziren. Halare, nere uste zarpail guziak baino hobe duzu berak hain dotore esanak ahgozatzea:

Asperten ez omen da ikusiz *begia*
 Nere au aspertzeko da itsas-egia
Uin-otsak lenago dit artzen *belarria*.
 Ez aspertu, ez ase, *ark nauka guzia*.
 Antxetak xortzen naute itzul inguruka;
 lertzen dan apar arek axalean nauka.
 begiei nai dutena errez diet uka
dunba sor artan nauzu barenean kuka.

Leitu berri duzun pasarte zoragarri horren ondotik, hona non duzun *etengabeko belarri hots* hori, poetak *betierari* uztartua:

Ots ori betidanik *etengabe* bera?
 Inolaz nik bezela badu asiera.
 Ez du tarterik —ontan biok berdin gera—.
 Iduriratzen *zail* dut bion *bukaera*.
 Nik ere badut *ots* bat *belarrian beti*;
ots ori *entzuteko* sarri naiz *goseti*.
 Or arkitzen naiz *nerau* *ots* denen *gaiñeti*,
 aldarteak aldarte, *barnean barneti*.

Hona hemen, greziarren tankerara landua, poema oso bu-

ruzko baten pasarte, oharkabea pasa ez dakizun nik neronek nabarmendu dizudana:

Nere biotz pilpirak berekin etena;
betirautea ez da neurtu daitekena;
ots etengabe ortan belarri barrena
dut aren irudirik jator jatorrena.

Ez al dirudi Orixeren poema honetatik sortua, honako Eduar-
do Gil Beraren gogakizun honek?: *Eternitate* ez da luze eta ez da
denboraz eginikako zerbait ere. *Gizakia eternidadearen berria*
galdu duen animalia baita, *eternidadea* zer den ez dakien izaki
bakarra. *Ohartzea denbora nola sumatzen duen zuhaitz batek,*
animali batek, lagun distraitu batek, eternitatetik askoz ere hurbi-
lago diren gauzak dira, denbora zati baten iduria egitea baino.
Ene iduriko eternidadeak luze irauten duela aditzera ematen du-
ten konparantzek haren ideiakandik urrundu egiten gaituzte. Ez,
ez duzu entenitzen horren esanahia? Ez? Utz dezagun orduan filo-
safia, eta bihur gaitezen Orixeren animako belarri xulora:

Ari naiz ta banago entzun eta entzun
ots orrek etengabe jirauten ote dun.
Nerau neronegandik atertu nai ez nun;
baña ba dator loa, bekañetan astun.

Ez da balarri otsa. Zenbat leunago!
Ixiltasun osoa zaio urbilago.
Batetikan bestera bide luze dago;
Baña sumatzen dala nolabaite nago.

Ixil ontan sarturik, uneka bederen,
—dena batean baita— Jauna daukat emen
Dezadan beintzat atzi, uneka naiz eten.
Gero dut atergabe beti jastaturen. (Betiera)

Elizan J. S. Bach entzuten ari delarik ere, oharkizun bera egi-
ten du:

Aldia zer danik galdu dut aria.
oparo dut artzen sineste guria
Ordu bete, gozo, joanik abia,
neretzat an dago orratza geldia.
betiraundearen irudi bizia.

Gainera, *Betieran* azaltzen dituen baino are gogakizun bai
erdifilologiko bai erdifilosofiko sakonagoak azaltzen ditu *Miramar*
1954 poeman. Azal dezagun poema, labur beharrez bertso lerroak

hautsi eta denak elkarren segidan jarritz. Beltzez nabarmendutako hitzak poetak berak eginak dira:

Betieran sartzen ote naiz asia tarteka bederen? Ez muga, ez aldi, ez tarte lasterrik; *betaren* barnean *beti* dan *Arekin bete* nago geldi. *BAT*. Ala zakurra eizez dabillala, isats eraginka, ikarra belarri; baiñan oillagorra suma dula, kuzkur, *batera* biltzen tu, lotuz gorputzari. Buru ta biotza alde banatara doazkit egunez, bi liran iduri; gauaren mendean *bat* biurtzen dira ezin *bakanduz*: orduan naiz *bat-bat* ni. Gauetzko pakean ezin duenak otoitza xortzeke, zer ote daki? Gauak? IXillak? Zerk ote nauka kuku? Indar oro *batuz* zer ote naiz ari? Egonean jardun, jardunean egon? eragiñik gabe norbaitek naragi. *BETA*, Jainkoaren *betiren* antzera noiz asi, noiz buka, ezer ez dit neri. Tarte onek ez du laisterrik; egonak aztuazi dit noiz otoitza nun asi. Ari naiz, banago. *Betaren* pakean ez axolik nago otoitza noiz asi.

Xaguxar bat egan bekoki gaiñean... lurrean nagola dioket igerri. Murgiltzen naiz berriz *beta* paketsuan, jardunean egon, egonean ari. Katu elur-margo, marrakaz isatsa legunduz, atea zaiodan zabali, eizetik irten da; atzarriz berriro, lurrean nagola dioket igerri. Arraiak uraren axalean zenbait mamu atzemanka eiten baitu jauzi ura galdu gabe? Alaxe berriro amasa galtzeke murgillik naiz geldi. *BETE*. Utsarterik aldarerik gabe ni *bete*; neronez ez xortu, ez antzi. Baiñan *utsa* naiz ni; Jainkoak nau *bete*. Ark ez baitu bazterrik, nik ez dut bazterrik; ez baita mugitzen, enaiz ni mugitzen; oro naiz *Arekin*, oro dut nerekin. Miramar eipea! gauetz bitan goxo. Agur! baiñan emen barne zaitut *beti*. Noranai noala nerekin zaramat, ez baita neretzat *utsik*, ez tarterik. Gizaingeru diran Muyshondt-arrak oro emen barne ontan nigaz deramatzit. *BETI*. Sar banendi *betian* zatika... oro *bat* dirade oso eta zati. Anima *betian* bizi zait; gorputzak badu, zorigaitzez, aldarteen berri. Zeru goxo onek lurreko minkaitza ez galtzen! Erria lur ontan atzerri! Bizi nadin, Jauna, naizeño, Zurekin, Zurekin biurtuz *BAT*, *BETE* ta *BETI*".

Poema honek, arrotz eta lehor antza dirudi. Ez da Nikolasen usarioko moldera landua. Halare, zer pentsatua ematen du azkeneko *BAT*, *BETE*, *BETI* horrek. Baita filologi edo fonologi hutsaren ikuspegitik erakusten duen progresio harrigarriagatik ere: *B+T+A*, *B+T+E*, *B+T+I*. Hiru hitzek kontsonante berak dituzte, hurrenez hurren, *a*, *e*, *i*, bokalez osatuak. Ez al da harrigarri eta guzi egiten lokera hori? Zer esanik ez berriz, antzekotasun ortografiko horri hiru hitzen antzekotasun semantiko nabaria eransten badiogu. Izanez ere, batasunak betetasuna baitirudi, eta betetasunak betitasuna. Honetan euskal hitzen erro bila ere jotzen du Orixek. Nik

halare, poema horretako beste pasarte batzuk nahi nituzke nabarmendu:

Egonean jardun, jardunean egon?
Eragiñik gabe norbaitek naragi.
Jardunean egon, egonean ari.

Poetaren gogoan dabilen etengabeko *aritze* hortaz, ez al gara belarriz jabetzen begiz baino askoz ere barrenago? Nik uste baietz. Begiz atzeman ezin ditugun mila *aritze*, belarriz geureganatzen baititugu. Hortaz, Orixeren gogamenean eta sinismenean berebiziko inportantzia zuelakoan nago taigabeko *aritze* horrek, amaigabeko *errimo* horrek. Nere ustez, horixe zizun *betiera*, taigabeko *errimo* ixilgorde hori, belarri ernez baizik atzematen ez den hori. Eta *aritze* horrek egiten bide zuen haren ustez, izadi guzira *bat, bete, beti*. Jakinaren gainean edo ezjakinean, grina horren adierazle dela uste dut Nikolasek *ari* aditzari eman zion trataera ugari bezain zoragarria ere. Hara nola sinalatu zigun Joxe Azurmendik *Zer dugu Orixeren alde* liburuko 318-19 orrian:

Baina bere gustoko pelota hau zuen nonbait: *ari(tu)* aditza. Bai sake dotoreak atera ere... Hitzak eta esaerak hautatzen ezezik, Orixek bazekien asmatzen ere eta kreatzen ere. Ez dakit gaur *ari* hain gustora eta hain ederki erabiltzen duen askorik ote dagoen:

...otza *ari* zun; bizimodu lasaia *ari* zuten aiek; jende taldea aundituz *ari* zan ibaia bezala; gerra-legez *ariko* zituala; Santa Kruzen kontra sutan *ari* zala; besteak beren buruz *ari* nai;

Hauek eta beste mordoak, *Santa Kruz Apaiza* liburuko adibideak jartzen ditu Azurmendi zegamarrak ondoren. Baina, nik nahi dudana adierazteko, Orixe bere baitan ere *ari* egiten zela adierazteko alegia, horiek bezain adierazgarriak iduritzen zaizkit, honako pasarte hauek:

Poeta elizan dago J. S. Bachen Fuga entzun zai, bere batan bildua:

Ixil organua, ixil ezkillak,
 ixilik *ari* naiz ixil orren billa.

Zenbaitek bere olerkigintza mistikoaren gailurrean jarria dion *Getsemani* poeman ere, *Eseri* emen delako zazpigarren kantuan, badu antzeko pasarte mabarmenik:

Ari nintzan? Xor nindagon? Neronek ez nekian.
Musika bat ezin kenduz nedukan *belarrian*.

Honetan berriz, neska mutil maiteminduak elkarri begira daude:

Zeinek jakin *Maitasun* zenbat *ari* dan aien barruan.

Horiek baino *aritze* ederragorik, nekez aurkituko duzu Orixe-gan. Jainkoa bera, *bere baitan ari* zitzaion zerbait bezala jotzen zuen Uitziko poetak. Behin eta berriz, esaten baitu Jainkoaren billa liburuan ere, *kietisten* edo *alfer-egonzaleen* aldeko ez dela. Pentsakera horrek, nere ustez, bete beteko eragina du Nikolase-near, etengabe ageri den *aritze kontu* horri dagokionean. Hain zuzen ere, loxorrotzean, *bere baitan ari* zela erdisumatzen zuen *barnesoinu goxo hura*, *jainkozko aritze taigabe* horren sinaletzat baitzeukan.

Charles de Gaulle jeneral frantses ezagunak, hala omen dio bere "*Gerrako oroitzapenak*" liburuan, hala leitzen nuen behintzat lehengo batez Juan Thalamas irundarraren "*El sentimiento cosmovital en las poesías de Lizardi*" liburukian: "*bizia atergabeko burrukan ari da, eta sekulan ez du galtzen*". Gauza beretsua esan daiteke Orixe-ek zuen mundu ikuskeraz ere.

Honako Lizardiren pasarte zoragarri honetan ere *aritze ixil* honen oihartzunik suma liteke. Baluke gainera, Orixeren baitako *maitasun aritze xuri* horren antzik aski. Lizardi barrentxuri senti-bera, mendigainetik beheko sagasti zokora begira dago, lore zuri-tan dagoen sagarrondo sailari:

Sagasti berri, sagasti zuri,
inguma-atsegintokia iduri,
elurte arian geldia!
Ezin urtuzko txingor ugari
azpi gizenean duk nabari
zelai-bitxizko lorea....

Propio kurtsibaz markatu dudan pasarte horri, Orixe-*ek geldian aritze hari zion* grinaren kutsua hartzen diot nik. Bi poetak elka-rrekin hitzeginak ziren noizbait, seguraski, *geldian aritze* horrek zukeen esanahi sakonari buruz.

Bistan da beraz, *aritze taigabe* horrek baduela lotura estua Orixeren *belarri soinu atergabe* horrekin ere. Hori ezin zizun inolatan ere isilean gorde poetak. Jainkoa bera entzuten baitzuen hortan. Orixe zenarekin, nola bada mintzo, Jainko beraren mintzoa

bazter utzirik? Munduko izate guzia josten zuen *mintzo ixil* hori estalian utziz? Ez ote zegon arrunt sinistua Orixen, ezin ziola jainkozko *belarri-soinu* hark bestek lagundu edergintzan? Edo bestela galde eginez. Ez ote zegon erabat etsia, jainkozko *belarri-soinu* hartatik zetorrela mintzoaren eder guzia? Munduko izatearen eta biziaren indar guzia. Nere iduriko, kristau sinisle huts eta itsu izatez landa ere, bazuen arrazoirik aski, hala uste izateko. Baietz egingo nuke nik: jainkozko musika horren, *etengabeko belarri-soinu xorgor* horren eraginpean edertzen zizula Orixek *mintzoa* beti. Baina, jainkozko ezik, munduko izate guziari zerion *bizi-mintzo ixilla* ere bazen harentzat, beti belarrira zuen *soiñu xorgor* hura.

Iruzkinetan asko luzatu gabe, entzun dezagun *Isiltasuna* poema bera:

Eguzkiarekin batera, txoria *txintaz* atera.

Baina oberik entzuteko irtengo naiz oianera

Nere baratzak ez dun *soinua* gogo dut entzun

Txioa baino *sorrage* dala, arek ukitzen nau *legun*.

Ua alakorik *belarri* onek ezin arkitu du *iñun*.

Elerik ez dut ikusten, *zurumurrua* sumatzen

Urruti *soinu sorgarria* da *belarri* auen asean.

Entzuten ari naizena ez da *furrunda* ozena.

Beroak berak moteltzen ditu egalak eta eztena.

Ibilaldia egin ondoren, eguzki dindak gogor jotzen duen garaian, itzalpera sartzen da poeta, kanpoan ikusitakoaz gogoeta egitera:

Basoan *suma ditudanetan* gauza bat neri gogora:

erle-soiñua baino *meiago* dan *marmari zorakorra*.

(Ixil-aurre)

Gero betetasun osoko *ixil-aldia* hasten da, poemaren ardatza, hiru ataletan *erdikoa*:

Gauzez ere zur da betik, *lo-zorroaren* menpetik;

erdi-lo dala entzun gogo du *xurumuru* meietatik;

beti liraukan *otoi-soiñua* sortu ledion barnetik.

Geroan *intziri miña*, iñolaz ase eziña

ordu luzetan *atertu* gabe nik ordeztu bestek egiña

Begi-txuku, *arnas* bakan, *arri* dagonaren gisan

entzun aski dut *intziri miñ* au barnean zer ari zaidan.

Otoitz egiten sekulan baino orain obekiago dakit

iñork entzuten ez dun zotiña aldian aldian darit.
(Ixil-aldi)

Orixen, loaldi isilean munduaren mintzo xorgor jainkotua aditzen segitzen zuen bitartean bizkortzen zen beti. Eta hartaz arunt sinistua zegoelako edo ez, loti amorratua zen. Goizean goiz jeiki, baina, egunero bazkalondoan bere kuluskaldia botako zizun:

Ixilaldiak otoitzarekin berritua dit indarra
Alegingo dut ote dezadan txuka besteren negarra. (Ixil-ondo)

Azter dezagun orain, BARNE MUINETAN poema. Hona Orixeren pasarterik biribilenetakoak, mundu zabaleko poesiaren antologia zuhur batean harro asko leudekenak.

Itzai bat bidez doa, gurdia idiei lotuz. Aurretik
itzulinguruz, iges, bazterka, txakurra isatsa iasorik
Itzala ere josta lagun du —oroï ta iduri ala nik—
Auek adin bat okertu gabe, itzai, *adimena* atzetik.

Gurdiak *negar* besterik ez du. Ontan... sinestargi dator
Jainkoagana zuzen garamaz; itsu da, bainan *entzukor*;
bidea bat da; ez loi, ez zulo, *oiartzun* dun *arri* gogor.

Fedea sartu zizun, batipat *belarriak* idekiz.

Segi dezagun ordea, goiko *harri hots* gogor horren oihartzun zoragarria entzuten. Hor ageri da ederki, Orixeren barrena etzela batere belaxka; bizitza tragiko batek zaildua baizik; eta fedearen *harribizia* belarritik zetorkiola batipat, *adimena itzai* zuela:

Bidea nai dit agertu *Adimenek* (...) Onek guraso du *Entzumena*.
Sinismenek egiten du bide zuzen
arbide erdian bere oin-otsak diotelarik laguntzen.
Oni natzaio lotuko; arbide hau dugu Kristo.
Oratik oin bat bazter orduko, sumatzen dut *ots motela*
Arbide orren ertzetan daude, bi amildegi berela.
Bide orretan gal bildurrik ez, *arri bizia* dut lagun.
Zuk nadukazu beti *oleska* Jainkoaren lagun.

Sinismena eta Adimena, *bi burni mutur elkar urtuak diran baino estuago lotuak* ageri dira Orixeren gogoan. Lurreko *arriots* biziak, oihartzun zorrotzak, lotzen du Orixeren *belarria* zeruko hotsera, ez dabilkizu hutsaren lilura hegalkurian galdua, Lizardi askotan bezala:

Zerorren *Itza* duzu *beti-itx* orretatik;
munduari zatzαιο *mintzo* gizondurik.

Ilunbetan naiz itsu, guraso-mintzorik,
ezagun bage ez dago *belarri* duenik.

Ezagutzen zaitugu, Aita, *mintzo* orretan
Isil, *itz* eder orren *entzule* gaitean.

Aitaren *itz* bakarra, isilik esana:
Isilik *entzutea* dut dagokidana.

Kontutan hartzekoa dirudi, ahozko euskal usuario zaharrarekin zer ikusirik baluken pasarte honek ere. Jaunaren hitza entzuteak dizu indar:

Ez duzu deus idatzi... Bein bai.. ondarrean
Barratu zan; berriro nork bil lezàkean!
"Entzun oni" zerutik argi-odeiean
mintzo ziran semeaz, Taborko gainean.

Indar, entzunak orde; Elizara zintzo:
kantuan, *itzaldian* bizigo da *mintzo*.
Arnas Gurena an dugu, *itzak* gantzutzeko.

Itz-argailu bezela —bein zuk bialdurik—
mintzo ura berritzen dula nioke nik.
Ez da berbera, baina bai antz antzekorik
Etzait au *entzuteko* galtzen egarririk.

Burubihotzez ikasitako hitza dizu betiere sinismenaren edo kulturaren oinarri. Hitz hori entzuteko jarrera bihozkor *xumean* adi jartzen ez bazara, zure giza oinarriak klak egina luke. Era honetan, *Euskaldunak* poema nagusian ere, nonahi azaltzen ditu ahoz belarrikako jakite horren aldeko esanak. "*Legeren batek alaxe dio: zar guzien mingainean. Sendabide au ikasia zun, aiataren aitonagandik. Euskaldun ele ederrak urtero berrituz, agoz ago omenka gero-ra bialduz*". Baina, segi dezagun *Barne muinetako* mintzoan:

Buru-has ta beregan ari da apaiz jauna
utsegin bage esaten, *buruz* "berri Ona"
An inon baino obeki *esanak* du *muina*.

Ikasi ez ikasi, oro gara berdin.
Berri ori ikasteko, xume bear egin.
Oinetan nadukazu *itz* danak ikusmin:
isil entzun ditzadan Martaren aizpakin.

Hona nola ematen dion azkena *Bedeinka Dezagun Aita* poemari ere, "*musikaren joan*" esamolde zoragarri hori erabiliz. Hots hutsa duzu, pasartea dena:

Mintzoak nasten banau, isilik nagoan

Uso zuri urruma dudala gogoan.
 Arnas agor au adiz, sar ni barnagoan
 Zure deadar oien musikaren joan.

Baina Orixek entzuten zuen musika hori, ez da biguin belaxka, harri soinuaren dardarra bezain lakar eta bizi ari da beti. Hor-taz ohartzeko jarri dizkizut goiko hiru hitz horiek *beltzez* nabarmenduak. Bere arnasaren musika ere entzun egiten zizun Orixek. Hartan adituko baitzuen, agian, eta bereganatuko, mundu osoaren mintzo ixil jainkotua ere.

Ondoren, hara nola hasten duen *Lurreko Irutasunari* poema ere, Itun Berriak adierazten duen *isilaren* eta *mintzoaren* arteko hutsaldiaz goeta eginez:

Esanera zeukaten! Zutaz beste murtik
 Etzuten or *idatzi* Lau Ebanjelarik.
 Ainbat urtez ez ote zenun egin *itzik*
 Gure *biotzak isil* ausnar zezakenik.
 An zeunden... en *biotzak itzez* gantzutzen.

Hor goian, en *biotzak*, dioenean, *haien, ebanjelarien bihotzak*, esan nahi du. Segidan, nola ez ba, Jaunaren hitzaren gainean ari delarik, askotan ohi duen bezala, belarria xorroxtu nahi dizu, begia erdi itxiz:

Ez bide zan *itz-mitzik* Nazareth etxean;
 Aita-amek bizi ziran *isil* bakarrean,
ITZA gizon egin begien aurrean;
 beste ele oro gainez ziran *ezpainetan*.
 "Besteren *esanera*" *itz* ok irakurritz,
 —*entzun* al nitza Jainkoz, ez *soil ikus* begiz—
sarkorrago zaizkidan *mintzo* biur bediz,
ausnar ditzadan luze, barnen duten egiz.
 Ozen esaten ditut *neunek entzuteko*.

Beraz, poeta on askok bezala, hitzak belarrian lantzea izaten zuen gogoko Orixek. Belarrian goxatu, bihotzean pasa, eta gogoan ausnartu arte, ez bide zen jabetzen hitzaz, zela izadiarena, zela gizadiarena edo zela jainkoarena:

Idatzitik *mintzora* zenbat osin dagoz!
 Zer daki begik soinuaz, zer belarrik margoz?
 Burutik itza mihira, zubi izkutu batez
 dator; agotik ara *jazten* eguratsez;

belarri ateetan, erazten da *tankez*,
noizbait gogora dala mila biurgunez.

Irudi bat *buruan*; bera *mingainean*?
bera sartzen ote da besteren barnean?
Gezurretan, naiz egi bila aleginean,
zenbat aldiz oi dugu, utsegin bidean.

Zure *mintzo* ori bakar, *Egi* zinezkoa
ez da gauzen *irudi*; or zatoz osoa.
Itz, Jainko; orrek *jotzen* du *zuzenik* gogoan
Mintza zakit Zeronez, *entzutera* noa.

Hori ikusten da ederki. Orixerentzako, hitza ez zen, gauzen, gertaeren, ordezeko etiketa hutsa, gauzei barren barrendik eta berez darien musika baizik. Hitzari, bere iturrian bizitua eta sentitua izateak ematen dio bere zentzua. Hori kontuan izanik, ez da harritzeko, Orixek bere bizi guziaz zinezko euskal mintzo bila emana izatea:

Barnean *irauliaz*, itza *atxeki* zenun
Itz onek *adimena*, argitu baitzizun.

Mariari esaten dio hori Orixek, baina bere buruari esana dirudi. Egin ere, besterik egin ahal zuen ba? Euskal hitzak eta esalegeak, barnean irauli eta bihurrikatuz, bere *adimena* zorroztea besterik? Halare, ez zizun nolana hiko hizketa egin nahi, muin muineko hizketa zorrotza baizik, mihia gozo eta zuhur erabiliz:

Isil etxe onetan, ikas *zak isiltzen*
mingainez beintzat; gogoz ez al aiz atertzen
Mingain! gorputz ta anima oso dituk *galtzen!*
i eziz gero, ordea, oso tuk *ezitzen*.

Gizonik ez *mingaina* eziko duenik.
On guzizkoa da, artan ez badu utseginik.
Burruka latza ari dut, beingoz *ezi* nairik.

Ondotik, badirudi bere burua, betiko txorakeria hartan erortzeko bildur balitz bezela, artaldeko ardi sarkoiarekin konparatzen duela, analogia zoragarria eginez:

Larrean pake dabil artalde otzana
ardi sarkoiak urra du esi bakana.
Marrakotsa da; atzetik doa artalde dana.
Barnean bila nairik larrean ez zana.

Debekuan sartzeko grina itsuak sorrarazio dion *marrakots la-*

karra dela medio sarrazi du ardi alorkoiak artalde guzia peka-tuan.

Mihitik *ala* galtzen, gorputz ta gogoa
Isil ta bakartzean baretzen osoa.
Isil nadin, *nagoan nerekin* paketan,
Beti-itz isil orrekin jardun gozoetan
Ez zadan *itz garratzik* mingain ta lumetan
Jaun au *ezi* daukadan nik barne muinetan.

Inguruko artalde ergelak sortzen duela dirudi Orixeko sarkoia-
ren marrakotsa, eta artaldeari beti marrakaz aritzeaz aspertua be-
zala, bere baitara biltzen da, bere barne mintzo gozo isila entzutera:

Bil nadin barnera, *mintzo* bat entzuk
argi bat izetuz, biotza landuki.
Leze barne huntan zer dut ikusgarri?
Bost aldiz nerera mintzo ozenak jo du!
ni berriz *etxetik urrun* nabilazu!
Ate joka norbait. Erantzuna.. "*Bego*"
Iparra geldi da, legun dator ego
hegatsetan dakar maitetasun bero
Haren *mintzoari* muzinik nork egin?
Bide zoroak utz, *etxera sar* nadin.

Bere baitara sartu zaizu poeta, kanpoko zoroari bizkar emanik.
Nere ustez, goiko pasarte horrek herri honen fedegiro jainkozkoa
eta politikoa biak batera adierazten ditu. Gogora zaitez *ari* aditzaz
esandakoaz:

Nigan *ari* duzu, Aitak sor semea
ta alkar maitatuki Biongandik duzu
Has Gurena. Jesus Nire beta!

Zer da Orixeren barren isilean *ari* den hori? Zer da *Has Guren*
hori? Bizia-
ren muin muinean *ari* den, munduko izate guziari eragi-
ten dion *mintzo isila* inondik ere. Hori ez beste *mintxo* ergel guziak
ez dio deustako balio:

Ez edozein *mintzori* ta argiri jaramon
Emen daukat oro; etxe barnean nagon.

Orixeren sinismena ezik, bere nortasun bizia ere azaltzen
lukela uste dut pasarte mistiko horrek. Lurrari oinak kendu gabe,
sinisten zuen horietakoa baitzen Orixeko, eta lurrean entzundako

mintzoa baizik ez zuen, atzera, zeruan oihartzun egin ondoren, bere baitaratzen zitzaiena.

Belarrira datorkion *bizimintzoa* mailakatu egiten zuen Orixek. Aurrena inguruko hots bakoiztu latzak adituz hasten zen; hurrena soinu zakar sakabanatu horiek denak batera bilduko balira bezala, eta elkar edertuko balute bezala, beste bigarren maila biribilduago eta finago batera pasako zen, izadi osoaren, biziaren, uraren, itsasoren edo J. S. Bachen musika aditzera; eta, azkenik, hirugarren maila batera igoko zen, esan nahi baita, munduko biziari darion funtsezko musika biribildu eder hori purifikatu eta jainkotu ondoren, hartan xoratzera.

Gauzak horrela, Orixeren sinismena enpirikoa da kasik. Berak bizi izandakoan oinarritua. Haurtzaro tragiko bakarti bateko bizikizun trinkoen gainean eraikia. Batek haina bizirik ezagutu zuen iloba Joxemari Aranaldek ere aitortzen du hori, *sakristi usaia* zeriola esanez zetozeinei ezezka, *Jainkoaganako eskola ondo etxekoa zuela* ozen erantzunez. Etxekoa ezezik baita *larrekoa* ere. Aurrez aipatu gabeko pasarte hartu behar eta, hara ANGELUS poema bera, horren lekuko:

Mendian nintzan. Bi errietako ezkil urbillen dandara
urrenez urren. Aiek ekarriz lagun datorkit *iparra*.
Txapela erantzi, makila tinka, begi biotz oiñetara.
Etzait *aztutzen* barnean ordun sumatu nun poz-ikara.

"Jaunaren ITZA gizon egin zan" dio ezkillak durundiz.
Lur zabalean barreiatzen du berri au zelaez, mendiz,
millaka biotz dardaturik egunean iru aldiz
Oiartzun ori ez dut galdu nai, oroitzapenez, *belarriz*.

Ardietara noa goizean, alai dut *argi-ezkill*;
ardietatik nator *gauean*, alai dut *illun ezkill*.
Eguerdian ez *entzunik* ere, mendian *ardien billa*,
itzal motxena dudan orduan egin dut otoiitz umilla.

Etzait itzali *belarritik*, bi errietako dandara;
jai bezperako aren aldean sakona baitu *zirrara*.
Etzait *aztu*, ez, odei gaiso ark eman zidan poz-ikara,
ipar legunak *ezur-mamitan* eragin zidan dardara.

"Jaunaren ITZA gizon egin zan" daukat *belarri zokoan*.
Ardik ez ain ots bizi entzuten nai *zintzarria* lepoan.
Joz, *entzunez*, *oituz*, *aztuz*, ark sumatzen du kentzekoan.
Auznar eta *auznar berriz*, *nik beti egi au nere gogoan*.

Ohartu izanen zara, nola konparatzen duen poetak bere burua

ardi joaldunarekin. Hark joalea kentzean sumatzen duen gauza beretsua sumatzen dizu Orixek, ohiko hots guziei entzungor egirik, bere baitara isilean biltzen denean. Orixek mistikoa ulertzeko, Nikolas larregizona ezagutu beharra dago nahitaez. Nekazaritza eta artzaintza giroa inoiz bizitu eta sentitu ez duenak, askoz ere neke handiagoa du Orixeren edertasun poetikora heltzeko; are gehiago, sekulan ez da iritsiko Orixek behar bezala ahogozatzerara. Beraz, ez da harritzeko, xangoxuri kaletarren gizaldiak, Orixek errepus utzi izana.

Bukatzeko, entzun dezagun, urteak geroago, fedea gogo be-tuan bizi zuela, hilagineko modura Orixek kantatu zuen hau:

*Arnas au aitagana daukat intziri
biotzez onen lagun bear nuke beti
Arnasak diraudano Arnas barnago oni
lagun diodan soinu agorrigo oneki.*

*Aize ta arnas, indarka alperrik naiz ari
ene ezpainak legor ta soinuka belarri.*

*Arnas soil hau entzunaz, Zure arnasari
lagun egin zaiodan alde bage emendi,
betibateko ots ontaz, eltzagor iduri,
Zure musika mintxo barrenagoko ori.*

Hor ere, atzenean, eltzagorra zer den ezagutu egin behar! Harren soinu zorrotzak gauez basapiztien belarrietan eragiten zuen heriosu harratz jabetu egin behar! Horra hor adibide argi askia: gure tresnen, abereen, landareen, izanera eta erabilera ezagutu ezean, nola geureganatu behialako hitzaren ederra?

Alperrikako esplikazio luzetan aritzea sekula ez da nere gogoko izandu. Orixeren belarri kontu honetan gogaide dudana, horra argibide batzuk eman. Ez dut beste esatekorik. Ez bailitzake munduan, erabateko argitasuna baino gauza asperragorik.

Azkena jo baino lehen, lan hau tajutzeko datu bila ari naizela, bidean aurkitu dudana pasarte baten aipamena egin nahi nuke. Lan honen bukaeran hau aipatzera derrigortua nagoela iduritzen baitzait kasik. Gainera, haiz egokia baitirudi, nik Orixeren *belarri kontua* aztertzearekin adierazi nahi izandu dudana biribiltzeko. Honatx bada, Joxe Azurmendik «*Zer dugu Orixeren alde*» liburuan *Itz eta Mintzo* poemaz ari delarik, 231 orrialdean dioena:

Hemen Orixeren berezitasun bat seinala genezake. Inportante delako baino kurioso delako. Baina, ederki adierazten digu,

nola gizonak, poetak eta mistikoak bat egiten duten Orixe baitan. Sustrai bera duten. *Entzumena* da seinalagarri hori. Ikusle bai; baina, batez ere *entzule* baita Orixe. Artzaina. Belarri gizona da Orixe. Lan oso baterako lain emango luke gai honek.

Txomin Agirreren «Garoa» elaberriko Joanes ere artzaia da, eta hartaz, deus baino lehen, hauxe nabarmentzen du egileak, aurren aurreneko atalean:

Ernaiak ziran Joanesen *belarriak*. Oso egiña zegoan Joanes mendi-oiartzun guztietara. Mila aldiz bai *entzun* zituan, *bakartasunaren erdian jarrita* zegoala, urrutiko trumoiaren *orrua*, ekaitz aizearen *durundia*, artzaiaren *deadar luzea*, egurgilearen *aizkorakada* neurtua; *basaurdearen arnasortsa*, *otsoaren alaraua*, *azeriaren zaunka*, *beorren irrintzia*, *mozoloaren oiua*, *basautz bildurtiaren zalaparta*; *abere arranen dulun-duluna*, *ardien bee negartia*, *suge zarraren txistua*, *belien garraxi latza*, *sosoaren txortxorra*, *txori kantari askoren txiotxo alaia*, *errekastoen pol-polla*, *zugatz ostroen pir-pir* biguna, *eltxo gogaikarrien zunburruntxo*a... Itz gutxitan esateko, *izakiak berez dituan ta mendi basoetan diran abere, pizti ta sortutako gauza guztien amaigabeko soñu txiki ta andi, ixil ta bizi, garratz eta gozo, mingarri ta eztitsu, pozkor ta ikaragarritzko danak.*

Halare, Joanesen orde, Nikolas patuko bagenu pasarte horretan, hotsen zerrenda oraindik asko luzatu beharko genuke. Gutxienez, niri izkribuño hau luzatu zaidan haina bai.

Nerea, ordea, ez da izan, inondik inola ere, *lan osoa*, baina bai, inork egin nahiko luken *lan oso* horretarako aurren bide urratze zarpaila. Gaurko poeta apo-euskaldunak baino euskara edertzeraz isuriago izan ledinen batek, edo euskararen noizbaiteko literaturtasun benazkoagoak eta senazkoagoak sortuko duen Orixezaleren batek txukundu eta leunduko ahal du egunen batean, nik hemen egiña uzten dudana xalaharda.

Azken Oharra:

Idazle talde hiritar laikoazale batek baztertu egin zuen Orixe, eta beste herritar kristauazale batek goititu. Baina nere iduriko, alde bietatik kalte berdintsua egin zaio Orixe idazle ederzaleari. Nikolas poetak, hitza senez sorgintzen maisu izan zenak, euskarak bere osoan izan duen idazle bakar eta zoragarrienak, oraindik kasik ezezagun izaten segitzen du gure artean. Haren erlijioa, haren pentsamendua, haren euskaltasuna, haren gramatika, azter

ditzala nahi duenak. Ni, Orixek idazleak, hitzaren edertzaileak, xoratzen nau batik bat. Eta nere ustez, eder horren oihartzunik eza da, haren itzalaren inguruan nabari den hutsik handiena; altxor horixe baita, beste alderdi guzietan gainera, eta alde handiz gainera, Orixek herri honi inork ez bezala eskaini zion ondasunik handiena. Hala ari gara nozitzen gero. Esateak lotsa ematen badu ere: haren aztalpean bizi baita gerozko euskararen ederra. Haren ari-ma sumatzen baitut parrez, orrialdez orrialde, hari parrezka gaue-tik goizera sustrai gabeko sasidazle lumaxuri bihurtu ginenon idazlanetan.

SORKUNTZA